

Albertas ROSINAS
Vilniaus universitetas

PRANAS SKARDŽIUS IR JO KALBOTYRINIAI DARBAI

*Žodį pasverkime
 Jautriom tarties svarstyklėm
 Pakelkime anta kalbos priekalo.*

Kazys Bradūnas

I

1999 m. kovo 26 d. sukanka 100 m., kai gimė žymus lietuvių kalbininkas Pranas Skardžius, išvaręs gilią mokslo vagą lituanistikos ir baltistikos baruose, daug prisidėjęs prie bendrinės lietuvių kalbos ugdymo, jos prestižo kėlimo. Jo reikšmingiausi darbai įeina į lietuvių kalbotyros aukso fondą.

Skardžius gimė 1899 m. kovo 26 d. Subačiaus miestelyje (Kupiškio r.), valstiečių šeimoje. Anksti netekęs tėvo, patyrė karčią našlaičio dalią. Didelių gabumų ir darbštus jaunuolis, remiamas vietinių šviesuolių ir giminaičių, mokėsi Panevėžio gimnazijoje, kurioje tuo metu dirbo žymūs lietuvių rašytojai ir kultūros veikėjai: Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Julijonas Lindė-Dobilas, Jurgis Elisonas, Juozas Zikaras (S k a r d ž i u s, 1997, 11). Gimnazijoje Skardžius ne tik labai gerai mokėsi, bet ir puikiai vaidino pagrindinius vaidmenis moksleivių spektakliuose, net buvo išrinktas meno kuopos pirmuoju pirmininku (S k a r d ž i u s, 1997, 11).

Lietuvių kalba ir kalbos mokslu Skardžius susidomėjo dar gimnazijoje. 1923 m. aukso medaliu baigęs Panevėžio gimnaziją, įstojo į Kauno universitetą, kur studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą, lyginamąją kalbotyrą, klausė Jono Jablonskio ir Kazimiero Būgos paskaitų. Studijų metais jam nemaža teko bendrauti su Jablonskiu: Skardžius užrašinėjo jo įvairius taisyms, padėdavo tikrinti studentų rašomuosius darbus, tvarkyti terminologiją, buvo terminologijos komisijos sekretorius, dirbo rašybos komisijoje (S k a r d ž i u s, 1997, 16). Tuo metu jis išvertė S. Smailso „Vyriškumą“ (1925), kurį redagavo Jablonskis (S k a r d ž i u s, 1997, 15–16; G a s p a r a v i č i u s, 1975, 49; Z i n k e v i č i u s, 1976, 214).

1924 m. pabaigoje mirus Būgai, lietuvių kalbos mokslas neteko žymiausio tyrinėtojo, o studentai – teorinių disciplinų dėstytojo. To meto Lietuvos valdžia ir ypač kalbininkas Jablonskis susirūpina lietuvių kalbotyros ateitimi ir ryžtasi porą studentų siūsti studijuoti kalbotyros į užsienį (S k a r d ž i u s, 1997, 17). Pirmiausia buvo parinkti Antanas Salys ir Pranas Skardžius. Apie juos Jablonskis 1925 m. gegužės 20 d. laiške savo buvusiam mokiniui, tuometiniam švietimo ministrui K. Jokantui rašė: „Abu juodu (žemaitis ir rytų aukštaitis) tikrai yra tvirtu ir nusimanančiu apie kalbos ir šiaip mokslo dalyką vyruką, iš kurių galima ko laukti mūsų mokyklos ateičiai, bet abu, deja, yra lygiai ir neturtingu sodiečiu – abiem reikalingos, būsiu visai atviras, gerokos stipendijos, kad nereikėtų jiems užsieniuose, atsidėjus mokslui, bado dvėsti be kokios naudos iš to sau ir mūsų mokyklai. Tiems dviem studentais aš ypačiai pasitikiu; plevėsomis jų nelaikau, tikiuos visiškai jų rimtumu ir patvarumu“ (Jono Jablonskio laiškas, 1985, 165). Siūsti tuos vyrukus nuspręsta į Leipcigo universitetą. Tokį pasirinkimą lėmė Leipcigo universiteto lyginamosios istorinės kalbotyros ir susiklosčiusios lituanistikos tradicijos (S a b a l i a u s k a s, 1990, 54). Be to, šiame universitete nuo 1922 m. profesoriavo žymus baltistas, kilęs iš Mažosios Lietuvos, Jurgis Gerulis. Todėl Salys ir Skardžius iš karto pateko į šio talentingo pedagogo ir žymaus mokslininko rūpestingą globą.

1925–1929 m. Skardžius Leipcigo universitete studijuoja baltistiką, o kaip šalutinius dalykus – slavistiką ir filosofiją (S k a r d ž i u s, 1997, 17). 1929 m. jis ten apgina daktaro disertaciją „Slavų skoliniai senojoje lietuvių kalboje“ („Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen“) ir grįžta į Kauno universitetą, kuriame išdirba iki 1939 m. 1939 m. persikelia į Vilnių ir iki 1943 m. profesoriauja Vilniaus universitete. 1941 m. Skardžius buvo išrinktas Lietuvos TSR Mokslų Akademijos akademiku ir paskirtas naujai įsteigto Lietuvių kalbos instituto direktoriumi (S a b a l i a u s k a s, 1990, 54).

1944 m. Skardžius pasitraukia iš Lietuvos, 1946–1949 m. gyvena Getingene ir dirba Tiūbingeno (Vakarų Vokietija) universitete (S a b a l i a u s k a s, 1990, 54). 1949 m. persikelia į JAV. Negaudamas darbo pagal specialybę, dirba įvairiuose fabrikuose. 1954 m. liko atleistas iš darbo ir keturiolika mėnesių buvo bedarbis (S k a r d ž i u s, 1997, 24). 1956 m. magistro laipsniu baigė Klivlendo (Cleveland) aukštąją bibliotekinių mokymų mokyklą ir iki 1971 m. dirbo Vašingtone Kongreso bibliotekoje. 1973 m. persikėlė į Hot Springsą (Arkanzaso valstija), kur 1975 m. gruodžio 18 d. mirė.

Kauno ir Vilniaus universitetuose Skardžius dėstė beveik visas pagrindines lituanistikos disciplinas: lietuvių kalbos istorinę gramatiką, lietuvių kalbos istoriją, lietuvių bendrinės kalbos gramatiką, lietuvių kalbos akcentologiją, senąją prūsų kalbą (S a b a l i a u s k a s, 1970, 202; S k a r d ž i u s, 1997, 18).

1930 m. Skardžius redagavo žurnalą *Kalba*, visą gyvenimą buvo vienas iš aktyviausių žurnalo *Gimtoji kalba* bendradarbių ir redaktorių. Drauge su kitais kalbininkais 1935 m. jis įkūrė Lietuvių kalbos draugiją ir buvo išrinktas jos pirmininku. 1930 m. Skardžius įsteigė ir redagavo Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto peri-

odinį leidinį *Archivum Philologicum*, kuriame savo mokslo darbus skelbė ne tik Lietuvos filologai, bet ir žymiausi užsienio baltistai (S a b a l i a u s k a s, 1990, 56–57).

Gyvendamas užsienyje, Skardžius iš pradžių gana skeptiškai žiūrėjo į Lietuvos filologų darbus, bet vėliau savo požiūrį pakeitė ir labai teigiamai vertino lietuvių kalbininkų tyrinėjimus, stengėsi recenzuoti reikšmingiausius jų darbus. Minėtinos jo recenzijos *Aiduose* apie Vincento Drotvino, Jono Palionio, Juozo Pikčilingio, Zigmo Zinkevičiaus darbus, *Lituanistikos darbuose* apie Jono Kazlausko darbus, *Baltisticos* žurnalą ir kitos. Skardžius palaikė artimus kontaktus su Lietuvos kalbininkais Palioniu, Zinkevičiumi ir kitais. Rūpinimasis lietuvių kalbotyros būkle ir palankus jos laimėjimų vertinimas, skundas dėl savo, kaip mokslininko, padėties svetimame krašte, nuoširdus džiaugsmas kurio mūsų filologo mokslo laimėjimais, ironiška pastaba kurio nors „ideologizuoto“ darbo adresu – tai temos, kurios jaudino žymųjį kalbininką jau nuo 1958 m. ir kurios ypač išryškėja jo laiškuose Zinkevičiui.

Kad galima būtų susidaryti aiškesnį vaizdą, kas jaudino Skardžių tais nelengvais laikais, kas jį džiugino ar pykino, pateiksiu keletą Zinkevičiui rašytų laiškų ištraukų:

„... džiaugiuosi Jūsų visų kalbotyriniais darbais, kuriuose vis daugiau matyti pozityvių, objektyvių mokslinių pastangų ir pasiekimų. Grynas mokslas pasiliks mokslas bet kuriose aplinkybėse“.

„Čia gryno kalbotyrinio darbo neįmanoma dirbti: dirbi tik priešokiais, vogčiomis, ir, be to, tam trūksta paprastų paprasčiausių šaltinių, o apie pačius reikalingiausius šaltinius dažnai gali tik sapnuoti“.

„Jo (Jono Kazlausko – A. R.) darbai aiškiai rodo, kad jis galėjo būti tikrai didelis kalbininkas net netolimoj ateityje“.

„(Jurgio Lebedžio – A. R.) disertacija apie M. Daukšą rodo, kaip jis subtiliai, atsargiai stengiasi surasti reikiamų žinių net ten, kur jų tiesiogiai, atrodo, nėra, bet jis, kaip darbšti bitė, vis renka ir renka, kad tik jo aprašomas asmuo išeitų gyvesnis, aiškesnis. Atrodo, jis grumiasi su laiku, kuris daug ką mūsų sukurta yra negailestingai praeities dumbly apnešęs“.

„R. Mirono knygelė¹ aš gavau kitais keliais ir jau parašiau jos recenziją *Aidams*. Tai yra tikrai menkas dalykas, bet autorius smarkauja, paleidęs apivarus, vis pakabinamas tuos „buržuazinius“ kalbininkus dar nuo prieškarinių laikų“ (laiškų datas žr. R o s i n a s, 1996, IX–X).

Priešpaskutiniaisiais savo gyvenimo metais (1974 09 18) apie bendradarbiavimo galimybes su Lietuvos kalbininkais tais sunkiais ideologinio karo laikais Skardžius rašo: „bendradarbiautojai su Lietuva čia dažnai vadinami „kolaborantais“, bet aš galėčiau į tai nekreipti daug dėmesio: juk tikras mokslinis kalbinis darbas, atmetus bet kokią ideologiją, yra tas pat Lietuvoje ir svetur. O man tik toks darbas terūpi. Jeigu visa tai nebūtų panaudojama politiniam tikslui, iš mano pusės esminių kliūčių galėtų nebūti“.

¹ Čia turima galvoj Ričardo Mirono knygelė „Kalbos mokslo pagrindai“ (Vilnius, 1971).

1975 m. Skardžius buvo oficialiai pakviestas į baltistų konferenciją. Tų metų gegužės 5 d. laiške Zinkevičiui jis praneša: „[...] deja, aš negalėsiu atvykti į tą konferenciją: mano amžiui tai yra per tolima, ir man, pensininkui, per brangi kelionė“. Šiame laiške jis džiaugiasi išaugusia jaunąja kalbininkų karta ir reiškia viltį, kad Lietuvoje kalbotyra vis labiau klestės: „Aš gerai žinau ir suprantu Jūsų norą, Lietuvos lituanistų kalbininkų norą, kad aš atvykčiau. Aš visai neabejoju Jūsų nuoširdumu. Man būtų didžiausias malonumas geriau susipažinti su jaunąja katra, kurios aš daugumos jau visai nesu matęs ir kuri, kiek žinau, yra gana darbšti ir labai daug dirba. Tai duoda pagrindo manyti, kad lietuvių kalbos mokslas, kuriam aš kiek galėdamas dirbau, Lietuvoj kaskart vis daugiau klestės. Lietuvių kalbos mokslo pažangą aš nuolat stebiu ir ja džiaugiuosi“.

Skardžius buvo produktyviausias Lietuvos Respublikos laikotarpio lietuvių kalbininkas, parašęs nemaža kapitalinių mokslo ir kalbos kultūros darbų. Jo darbų sąrašą sudaro daugiau kaip 800 pozicijų. Tai darbai, išėję atskiromis knygomis Lietuvoje ir užsienyje, tai daugybė straipsnių ir recenzijų, paskelbtų *Archivum Philologicum*, *Tauta ir žodis*, *Indogermanische Forschungen*, *Zeitschrift für slavische Philologie*, *Kalba*, *Gimtoji kalba*, *Lingua Posnaniensis*, įvairiuose Lietuvos Respublikos ir išeivijos laikraščiuose bei žurnaluose (*Lietuva*, *Vairas*, *Židinys*, *Švietimo darbas*, *Naujoji romuva*, *Trinitas*, *Tautos mokykla*, *Literatūros naujienos*, *Mūsų kelias*, *Metmenys*, *Aidai*, *Dirva*, *Draugas*, *Vienybė* ir kt.).

Minint P. Skardžiaus šešiasdešimtmetį, A. Dundulis, be kita ko, rašė: „Nuo seniai savo širdyje ir galvoje Jubilatas nešiojo mintį parašyti kelis mokslinius pagrindinius lietuvių kalbos veikalus: istorinę lietuvių kalbos gramatiką, mokslinę lietuvių kalbos sintaksę, lietuvių kalbos istoriją ir kitus mūsų kalbotyrą liečiančius veikalus“ (D u n d u l i s, 1959, 27). Nors šių savo svajonių Skardžius ir neįgyvendino, bet ir iš parašytų darbų ne vienas įeina į lietuvių kalbotyros aukso fondą ir tebeturi neblėstančią vertę.

II

Skardžius labai rimtai žiūrėjo į mokslo tiriamąjį ir kalbos ugdomąjį darbą. Tai aiškiai matyti dar 1927 metais parašytame ir *Lietuvoje* (1927 04 23) išspausdintame populiariame straipsnyje „Kalbos mokslas ir kalbininkai“, kuriame keliami aukštėto meto kalbotyroje įsigalėjusių dviejų kraštutinybių – natūralizmo ir neoidealizmo – trūkumai, aptariama kalbos mokslo ir bendrinės kalbos sąsaja, aiškinama kalbininko sąvoka ir reikšmės, patariama skirti kalbininką mokslininką nuo kalbininko praktiko. Autorius pagrįstai teigia, kad „Kalbos mokslas yra aukščiau pakilęs už kasdieninius reikalus; jis gali būti bendrinei kalbai tik parama, pagalbininkas“. Skardžiaus nuomone, „nereiktų bendrinės kalbos darbo identifikuoti su kalbos mokslu: bendrinės kalbos darbą gali dirbti kiekvienas žmogus², turįs šiek tiek kalbinės nuovokos bei

² Vėliau šią nuomonę autorius pakeitė, žr. p. 290.

nuojautos, o kalbai (= kalbos – A. R.) mokslo darbą priešingai, ne kiekvienas gali varyti: **čia reikia turėti dar tam tikro palinkimo, ryškesnio intuityvinio sumetimo, aiškios metodologiškos orientacijos, begalinio darbo ir triūso** [...]. Reikia suprasti, – rašo toliau autorius, – kad kalbininkas, kalbos mokslo darbininkas (lingvistas), rimtai žiūrįs į savo darbą, nesitenkina vien praktiniais dalykais: jis stengiasi dar sužinoti, kaip kalba susidaro, kaip ji plėtojasi, kaip ji pasireiškia žmogaus gyvenime, koks jos yra tikslas, kokie jos keliai ir t. t.; jis nori suprasti, konstatuoti kalbos faktus tokius, kokie jie iš tikrųjų yra, o ne tokius, kokie kieno norėjimu turėtų atrodyti“ (S k a r d ž i u s, 1998a, 20–21). Šis straipsnis svarbus ir dar dėl vieno dalyko – jame nusakomi tie pavojai ir klystkeliai, kuriais kartais nueina kalbininkai praktikai, ignorojantys kalbos raidos dėsnius ir polinkius. „Visai kas kita yra su kalbininkais praktikais: jie dažniausiai rūpinasi ne kalba dėl kalbos, bet kalba dėl praktikos, dėl gyvenimo, ir todėl, dažnai pamiršę esminius kalbos dalykus, ima sielotis dėl mažesnių, kartais net sugalvotų vertybių. Jie kartais norėte nori, kad kalba plėtotųs ne savais, natūraliniais keliais, bet tokiais, kurie jiems, kalbos praktikams, atrodo geriausi, įmanomiausi. O kadangi toks atrodymas dažniausiai esti subjektyvus, neparemtas esminiais kalbos plėtotės pagrindais, tad tokiais atvejais ne retai yra vienašališkai nukrypstama nuo tikrojo kelio, pasineriama į smulkmenas, susipainiojama“ (S k a r d ž i u s, 1998a, 21–22). Kaip tikrą kalbininką, mokslininką ir praktiką, Skardžius iškelia Būgą, kartu nesumenkindamas ir Jablonskio nuopelnų. Šio straipsnio mintys nepasenusios ir šiandien. Turėdamas galvoje Būgos nuopelnus lietuvių kalbos mokslui ir praktikai, Skardžius pabrėžia, kad „toks kalbininkas kovojo ir kovos prieš bet kokį kalbos sukaustymą, susiaurinimą arba, būgiškai tariant, susinimą“. O kas galėtų paneigti, kad žemiau pateiktoje kalbamojo straipsnio pastraipoje Skardžius rašo ne apie mūsų laikų kalbininkus. „Pas mus kalbininko sąvoka šiandien yra visai neaiški pasidariusi: kiekvienas, kas tik parašo kokį straipsnį apie kalbą, jau tas tuojau yra krikštijamas kalbininku. Del to dabar, po a. a. K. Būgos mirties, vadinamųjų kalbininkų yra kaip grybų po lietaus pridygę. Ir daugelis iš jų vis tariasi ne bet kas esą: vieną iš jų paliesk, tai tuoj kaip širšuolas ims užti. O apie vertinamąją kvalifikaciją nei neprasitark: vienas sakys – tas nieko nenusimano, kitas sakys – tas nenusimano...“ (S k a r d ž i u s, 1998a, 20).

Apie šį Skardžiaus straipsnį kalbėta kiek daugiau todėl, kad iš jo ryškėja kalbininko požiūris į kalbos mokslo darbą, galima sakyti, tam tikra jo tolesnės mokslinės etikos ir principų programa, kurios jis iš esmės laikėsi visą gyvenimą ir kuri gražiai įgyvendinama jo mokslo ir praktiniuose darbuose.

Pirmasis stambus Skardžiaus veikalas buvo daktaro disertacijos pagrindu 1931 m. Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinyje *Tauta ir žodis* (VII, 3–252, taip pat atskiras atspaudas) paskelbtas tyrinėjimas „Slavų skoliniai senojoje lietuvių kalboje“ („Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen“). Šio darbo pratarėje Skardžius rašo, kad tai esanti jo tyrimų pirmoji dalis. Antrąją dalį (apie slavų ir lietuvių kultūrinius ir istorinius santykius, apie slavų įtaką lietuvių kalbai, apie gra-

matinius skolinius ir jų chronologiją) autorius šioje pratarinėje žada įteikti spaudai vėliau. Deja, tos dalies jis neparašė. Kalbamoji studija, apie kurią jau nemaža rašyta kalbininkų specialioje literatūroje ir kurios medžiaga bei teiginiais naudojosi visi, kurie tyrė slavybes ir apskritai svetimybės, savo reikšmės nenustojo ir šiandien.

Dar 1877 m. pasirodė lietuvių kalbos slavizmams skirta lenkų kalbininko Aleksandro Brücknerio disertacija „Die slavischen Fremdwörter im Litauischen“ (Weimar), tačiau Skardžiaus veikalas aplenkia šį darbą ir medžiagos apimtimi, ir slavizmų ankstesnių tyrinėjimų kritiniu vertinimu. Brücknerio slavizmų sąrašė yra apie pusantro tūkstančio antraštinių žodžių, jie daugiausia surinkti iš Ferdinando Nesselmanno žodyno („Wörterbuch der litauischen Sprache“, Königsberg, 1851). Skardžiaus veikalas aptariama apie 2950 slaviškų bei per slavų kalbas atėjusių kitų kalbų kilmės žodžių (Palionis, 1967, 269), surankiotų iš XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminklų. Tačiau Skardžiaus darbas apima toli gražu ne visų senųjų raštų slavizmus, nes, „viena, jam nebuvo panaudoti visi dabar žinomi bei prieinami tuometiniai rašto paminklai (pvz., nepanaudotas 1646 m. S. Slavočinskio giesmynas, S. Chilinskio biblijos Naujojo Testamento rankraštis, 1677 m. Belarmino katekizmas, 1680 m. kalvinų katekizmas ir kt.), o antra, į jį neįtraukta nemaža slaviškų žodžių, ypač slaviškos šaknies vedinių, ir iš panaudotų šaltinių“ (Palionis, 1967, 269). Nėra Skardžiaus veikalas tokių Chilinskio biblijos slavizmų kaip: *apčėravoti* „užburti“, *apričnai* „atskirai“, *arendorius* „valdytojas“, „globėjas (miesto)“, *buntavonė* „kurstymas“, „maištavimas“, *chustka* „skarelė“, *čėša* „taurė“, *dumnas* „išdidus“ ir kt. Į šiuos Palionio priekaištus Skardžius atsako 1968 m. parašytoje Palionio kalbamosios knygos recenzijoje: 1. slaviškos šaknies vedinius surašęs ne visus, bet tik tuos kurie „padeda reikiamų skolinių vartoseną pavaizduoti“; 2. dalies skolinių Palionis nepastebėjęs, o dalį skolinių dėl įvairių priežasčių galėjęs praleisti ir pats autorius; 3. jam nebuvo prieinami kai kurie šaltiniai (pvz., Slavočinskio giesmynas) (Skardžius, 1998a, 821–822).

Palionis mano, kad, „išrinkus iš visų ano meto lietuviškų raštų slaviškus bei per slavų kalbas atėjusius kitų kalbų kilmės žodžius, jų bendras (drauge su tikriniais vardais) skaičius, tur būt, siektų arti 4000“ (Palionis, 1967, 270). Tačiau šie papildymai vargu ar pakeistų bendrą senosios lietuvių kalbos slavizmų vaizdą (Sabaliauskas, 1990, 54). Kalbamasis Skardžiaus veikalas yra vienas iš reikšmingiausių lietuvių kalbos slavizmų tyrinėjimų.

Skolinių tema Skardžius paskelbė ir nemaža straipsnių lietuvių ir užsienio (vokiečių, lenkų, italų) spaudoje. Juose aptaria specifines problemas, skolinių kirčiavimą, kai kuriuos slavų senuosius lituanizmus (*дякло, витиня* ir kt.)

Per visą savo aktyvų mokslinį gyvenimą Skardžius domėjosi lietuvių kalbos akcentologijos problemomis. Svarbiausias ir didžiausias šios srities veikalas yra jo atskira knyga išleistas habilitacinis darbas „Daukšos akcentologija“ (Kaunas, 1935). Šioje knygoje Skardžius pagal atskiras kalbos dalis nuosekliai aptaria Mikalojaus Daukšos raštų kirčiavimą, iškelia aikštėn Daukšos archajiškus kirčiavimo elementus, pvz.: *jaūtimas* „jautimas“, *suñkesnis*, *výresnis*, *keleivýs*, *bedievýs*, *výriausybė* ir kt., pabrėžia Dauk-

šos kirčiuotų tekstų reikšmę lietuvių kalbos kirčiavimo istorijos tyrinėjimams. Autorius konkrečiais faktais parodo, kokie svarbūs Daukšos archajiškai kirčiuojami žodžiai lietuvių kalbos kirčio raidai, – jie padeda geriau ją suvokti ir įspėja, kad akcentologijos tyrinėtojo tyko dideli pavojai, jei jis, gerai neįsigilinęs į lietuvių kalbos kirčiavimo raidą, dabartinius lietuvių kalbos faktus imtų lyginti su senųjų indoeuropiečių kalbų kirčiavimu ir darytų atitinkamas išvadas. Turėdamas tai galvoje Skardžius rašo: „[...] norint susidaryti tikresnę nuomonę apie lietuvių kalbos kirčiavimo raidą, visų pirma reikia pradėti Daukša ir paskui toliau eiti į žemaičių, vidurio bei rytiečių augštaičių tarmes, paskiau į vak. augštaičių šnekas ir tik galų gale į normalizuotą dabartinės bendrinės kalbos kirčiavimą“ (Skardžius, 1935, 253).

Šioje knygoje taip pat aptariamos Janio Endzelyno ir Jūrio Plakio teorijos apie baltų kalbų priegaides, jų tarpusavio atitikimą... Skardžius nurodo, kad Daukšos kirčiavimo duomenys neprieštarauja Endzelyno teorijai, o tam tikrais atvejais ją net ir patvirtina (Sabaliuskas, 1990, 55).

Lietuvių kalbos kirčiavimo praktikai ir istorijai svarbi 1936 m. pasirodžiusi Skardžiaus knyga „Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimas“. Tai, galima sakyti, pirmasis platesnis lietuvių kalbos kirčiavimo vadovėlis, kuriame, iš esmės remiantis Būgos kirčiavimo mokslu, aptariamas atskirų kalbos dalių kirčiavimas, bandomi formuluoti kirčiavimo bendrieji dėsniumai ir polinkiai. Knygoje pateikiamas ir didelis kirčiuotų žodžių sąrašas. Tiesa, knygoje neįprastas dalykas yra tas, kad čia nėra žymimos žodžių kirčiuotės, o iš atskirų linksnių nustatyti kurio žodžio kirčiavimą nėra lengva. Be to, nemaža Skardžiaus rekomenduotų kirčiavimo normų jau nebesutinka su dabartine vartosena.

Jau gyvendamas emigracijoje ir iš esmės naudodamasis savo ankstesniais darbais, Skardžius 1968 m. parašė knygą „Lietuvių kalbos kirčiavimas“ (Chicago), kurioje sistemingai išdėstė bendrinės kalbos kirčiavimo dalykus. Knygą sudaro pratarmė ir 12 skyrių: „Kirtis“, „Priegaidė“, „Priegaidė ir garsas“, „Priegaidžių kaita“, „Kirčio vieta“; toliau septyniuose skyriuose aprašomas visų kalbos dalių kirčiavimas.

Kaip minėta, rašydamas šią knygą, Skardžius rėmėsi ankstesniais savo darbais ir straipsniais. Tačiau ši knyga gerokai skiriasi ne tik nuo ankstesniųjų jo šios srities darbų, bet ir apskritai nuo visų iki tol išleistų lietuvių kalbos kirčiavimo tyrinėjimų, kurie yra labai aiškios krypties: arba tik istorinės, arba tik norminamosios (Laigonaite, 1971, 209). Skardžius savo knygoje pasirenka lyg ir vidurio kelią: sistemingai dėstydamas bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo dalykus, jis stengiasi parodyti kirčiavimo įvairumą dabartinėje lietuvių kalbos tarmėje ir senuosiuose raštuose, iškelti svarbesnius pakitimus ir paaiškinti jų priežastis (Laigonaite, 1971, 209). Autorius nevengia palyginti atskirus lietuvių kalbos kirčio ir priegaidės reiškinius su kitų kalbų faktais. Nors Skardžius ir sakosi nekeliąs knygoje norminimo tikslų, aiškindamas tuo, kad „dabar, kada kyla visos lietuvių kalbos likimo klausimas svetur, betkokios griežtesnės normalizacinės kirčiavimo direktyvos vargiai pasiektų savo tikslą, nes tam įvykdyti beveik neturime jokių veiksmingesnių priemonių“ (Skardžius,

1968, 8), tačiau nesunku pajusti autoriaus poziciją dėl to, kas ir kaip turėtų būti kirčiuojama bendrinėje kalboje. Vienur jis linkęs leisti vartoti kirčiavimo variantus (pvz., aukštesniojo laipsnio būdvardžiai kirčiuojami ir pagal antrąją, ir pagal ketvirtąją kirčiuotę), kitur teikia griežtesnę kirčiavimą (pvz., būdvardžiai su priesaga *-inis*), dar kitur jis atkakliai laikosi tradicinio kirčiavimo, nors jis ir ne visuomet pateisinamas dabartinės lietuvių kalbos polinkiais (pvz., esamojo laiko veikiamųjų dalyvių vyr. g. vns. ir dgs. vardininkas).

Knygoje tradiciškai aiškinami ir kai kurie teoriniai klausimai, visų pirma priegaidės. Pabrėžęs, kad „kiekviena priegaidė yra sudėtinis, kompleksinis reiškinys, kuriuo skiriami šie sandai (komponentai): balso spūdis, arba tvirtis, spūdžio vieta, kiekybė ir balso (arba tikriau tono) judesys“ (Skardžius, 1968, 13), Skardžius be jokių išlygų skiria tris bendrinės lietuvių kalbos priegaides – tvirtapradę, tvirtagalę ir trumpinę, nors trumpinei apibūdinti ir neieško minėtų keturių komponentų³. Kad dėl „trumpinės priegaidės“ mokslinėje literatūroje jau tuomet būta ir kitokių nuomonių, autorius nutyli, nors tos nuomonės jam, be abejo, buvo žinomos (plg. Laigonaite, 1971, 210).

Dabartiniai lietuvių akcentologijos tyrinėtojai nesutinka ir su Skardžiaus pateikiamu tradiciniu pokirtinių skiemenų priegaidės apibūdinimu, kelia abejonių ir kai kurie knygoje siūlomi tradiciniai kirčiavimo atvejai, sunkiai suderinami su dabartine vartosena (Laigonaite, 1971, 210).

Kaip minėta, Skardžiui labai rūpėjo bendrinės kalbos kirčiavimo reikalai. Trečiojo dešimtmečio pabaigoje, kai Skardžius jau buvo pradėjęs savo mokslinę veiklą, bendrinės šnekamosios kalbos kirčiavimo būklė buvo prasta. Iki tol leisti vadovėliai kirčiavimo praktiškai nemokė, todėl mokiniai, studentai, daugelis inteligentų kirčiuoti pagal norminės kalbos reikalavimus nemokėjo, o ir tų reikalavimų tvirtų nebuvo (Vidžiūnas, 1990, 90). Tai suvokė ir Skardžius, kuris dar 1929 m. rašė: „[...] moksliniai lietuvių kalbos kirčių ir priegaidžių dalykai dar nevisi ištirti, bet dar mažiau yra apdoroti praktinės bendrinės kalbos reikalui“ (Kamantauskas, 1929, VI). Iš kirčiavimo praktikai skirtų stambesnių darbų ir straipsnių bei straipsnelių matyti, kad Skardžius anksti susidarė tvirtą nuomonę dėl bendrinės kalbos kirčiavimo pagrindo tarmės. Pirmiausia jis savo pasirenkamą tarminį pagrindą atriboja nuo Rytų Prūsijos, teigdamas, kad „Kuršaičio, arba tilžėnų, tarmė, teisybė, yra vakariečių aukštaičių tarmė, bet savo kirčiais ir priegaidėmis daug kur skiriasi nuo Didž. Lietuvos panemuniečių tarmės“ (Kamantauskas, 1929, VI), ir pasirenka visus prietinius vakarų aukštaičius⁴. Skardžiaus nuomone, bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo „pagrindu turėtų eiti Vilkyškių, Naumiesčio, Sintautų, Griškabūdžio, Seredžiaus, Pilviškių, Marijampolės, Vilkaviškio ir kt. parapijų šnektos“ (Vidžiūnas, 1990, 91).

³ Knygoje pasakyta, kad „trumpinė priegaidė tariama visai trumpai, su menku balso tvirčiu, ir geriausiai girdima vak. aukštaičių, panemuniečių šnektose“, – Ten pat, 14.

⁴ Vidžiūnas primena, kad „dažnai galutinis teikiamų normų kirčiavimo kriterijus Skardžiui buvo pietinių vakarų aukštaičių vartosena“ (Vidžiūnas, 1990, 97).

Arvydas Vidžiūnas, plačiau patyrinėjęs Skardžiaus bendrinės kalbos kirčiavimo norminimo pagrindus, mano, kad juos galima apibūdinti taip: 1. Bendrinės kalbos kirčiavimo tarminį pagrindą jis suprato ne siaurai – kaip Jablonskio gimtąją šneką, o gana plačiai: tuo pagrindu laikė visus pietinius vakarų aukštaičius – veliuniškius, zanavykus, kapsus, bet atsiribojo nuo Rytų Prūsijos aukštaičių tarmės. 2. Kol nusistovėjo bendrinės kalbos kirčiavimo sistema ir vartoseną, Skardžiaus svarbiausias norminimo kriterijus buvo bendrinės šnekamosios lietuvių kalbos pagrindo tarmė. 3. Stabilizavusis kirčiavimui, svarbiausias tampa ir visą laiką išlieka sistemiškumo kriterijus; pagalbinių – autentiškumo, paplitimo, taip pat bendrinės kalbos vartosenos kriterijai (Vidžiūnas, 1990, 100).

Pats svarbiausias ir didžiausias savo apimtimi Skardžiaus veikalas yra „Lietuvių kalbos žodžių daryba“, išleista Vilniuje 1941 ir 1943 m. Savo veikalo „Pratarmėje“ iškėlęs lietuvių kalbos žodžių darybos mokslinio aprašymo svarbą, autorius sumini ir tuos sunkumus, su kuriais jis susidūrė imdamasis šio didžiulio darbo: 1) „didžiojo lietuvių kalbos žodyno medžiaga nėra taip rankiota ir dorota, kad jos visiškai galėtų užtekti specialiam šios rūšies moksliniam tiriamajam darbui“ (Skardžius, 1943, 7); 2) nėra žymesnių senųjų raštų žodynų, daugelio tarmių aprašų; 3) „apie sistemingą mokslinę tikrinių vardų rinkimą bei jų dorojimą dar tik pradedama galvoti“ (Skardžius, 1943, 7); 4) „nėra specialių modernių paruošiamųjų žodžių darybos darbų“ (Skardžius, 1943, 7). „Vienintelis šios rūšies monumentalus veikalas, savo laiku visus tiesiog stebinęs, yra Augusto Leskieno „Bildung der Nomina im Litauischen“ (Leipzig, 1891), bet dabar jau daug kuo pasenęs“ (Skardžius, 1943, 7).

Rengdamasis aiškinti lietuvių kalbos žodžių darybos sudėtingus reiškinius, autorius iš pradžių „buvo pasiryžęs apsiriboti vien konkrečiais savo krašto reikalavimais, bet ilgainiui pasirodė, kad tai bus sunku įvykdyti“ (Skardžius, 1943, 11). Todėl Skardžius, kad ir visai neatsisakydamas savo pirmojo pasiryžimo, tolesniame savo darbe nuolat prieš akis turėjo ir bendrosios kalbotyros reikalus: aiškindamas kai kurių darinių kilmę, raidą ir ypatybes, nors ir ribotai, naudojosi ir kitų baltų, ir indoeuropiečių kalbų duomenimis, nes, jo nuomone, „nemaža darybinių mūsų kalbos reiškinių geriau aiškinti iškilę tik palyginus su kitų giminingų kalbų atitikmenimis“ (Skardžius, 1943, 11). Pavyzdžiui, aptaręs priesagų *-ava-*, *-ava*, *-uva-*, *-uva* darinius, autorius komentuoja: „Kilimo šių priesagų daiktavardžiai veikiausiai yra tolimesni *u-* arba *ū-* kamienų dariniai, kur pirmykščiai kamiengaliai *-u-* arba *-ū-* gali santykiauti su *-eu-* (*-ou-*) arba *-uu-*, plg. s. ind. *mānu-h* „žmogus, vyras“: *manaváh* „žmoniškas, menschlich“, *vidhú-h* „atsiskyrėlis“: *vidhávā* „našlė“ (= s. sl. *vdova*, pr. *widdewū*), *tanūh* „kūnas“: ds. vd. *tanúvah*, s. sl. *svekry* „anyta, uošvė“: vs. km. *svekrøve* ir kt. Taigi priesaga *-ava* gali būti kilusi iš *-eu-ā* (*-ou-ā*), o *-uva* iš *-uu-ā*. Dabartinėje mūsų, taip pat ir latvių kalboje šitie pirmykščiai santykiai yra jau sumišę, todėl ir priesagos *-ava* bei *-uva* yra be jokio skirtumo vartojamos; plg. dar la. *dzirnis* „girnės“ (= s. sl. *žrny*) ir *dziřnavas* // *dzirnuvas*, *pelus* (= mūsų *pēlūs*) ir *pelavas* // *peluvas*, taip pat mūsų *lykava* // *lykuva*, la. *Vardava* // mūsų *Vārduva* ir kt.“ (Skardžius, 1943, 381).

Aptardamas priesagos *-ys* vedinius ir paaiškinęs *-ys (-is)* kilmę iš **-ijas*, autorius, remdamasis kitų indoeuropiečių kalbų faktais, daro išvadą, kad su šia priesaga jau senų senovėje visų pirma buvo linkstama sudarinėti vadinamųjų „priklausomybinių būdvardžių“ (Skardžius, 1943, 62), ir mano, kad, pavyzdžiui, *arkllys* < **arklijas* „iš pradžios veikiausiai yra buvęs tik „arklinis“, „į arklą pakinkytasis“, ir tik vėliau, išstūmęs vėdinį **ašvas* < **ešvas*, įgavo reikšmę „Pferd“, o galbūt ją kurį laiką bus turėjęs ir anksčiau“ (Skardžius, 1943, 62). Tokių platesnių diachroninių komentary, kuriuose operuojama senųjų indoeuropiečių kalbų atitikmenimis, knygoje yra nemaža ir jie yra reikalingi turint galvoje bendrosios kalbotyros reikalus, apie kuriuos autorius kalba „Pratarmėje“.

Laikydamasis nusistatytųjų tyrimo principų, Skardžius savo darbe būdingesniems lietuvių kalbos žodžių darybos dalykams skiria daugiau vietos ir dėmesio, o retesniems – žymiai mažiau. Labiausiai jam rūpi, kad „ko ryškiau ir objektyviau aikštėn iškiltų mūsų *naturaliosios* darybos ypatybės ir bendra jos charakteristika“ (Skardžius, 1943, 11). Tam reikalui autorius sukaupe nemaža medžiagos iš įvairių vietų gyvosios kalbos ir kiek įmanoma iš patikimesnių šaltinių, senųjų raštų, tautosakos tekstų, gyvąją kalbą vartojusių rašytojų kūrinių.

Apibrėždamas lietuvių kalbos žodžių darybos uždavinius, Skardžius primena: „dabartinės mūsų žodžių darybos uždavinys yra nurodyti tas priemones, kuriomis mes savarankiškai naudojames savo pačių žodžių at-sargai padidinti“ (Skardžius, 1943, 14).

Iš šio paaiškinimo, neperskaičius Skardžiaus veikalo, galima pasidaryti išvadą, kad autoriui rūpi sinchroninis žodžių darybos priemonių ir darybos ypatybių aprašymas. Iš tikrųjų, kaip jau minėta, Skardžius daug kur neišvengia tiriamojo reiškinių istorijos aiškinimo, kalba apie darinių kilmę, jų raidą ir jos ypatybes. Todėl Skardžiaus „Lietuvių kalbos žodžių daryba“ yra ne tik *sinchroninis* žodžių darybos aprašas, bet ir jos *diachroninis* tyrimas, susiejantis lietuvių kalbos žodžių darybą, jos ypatybes su baltų bei kitų indoeuropiečių kalbų žodžių darybos ypatybėmis, paaiškinantis indoeuropiečių kalbų žodžių darybos bendrąsias ištakas ir dėsningumus.

Aptardamas darinių rūšis, Skardžius pažymi, kad „dabartiniai žodžiai daugiausia yra arba *vediniai*, arba *sudėtiniai* žodžiai“ (Skardžius, 1943, 19).

Pirmieji su tam tikromis priesagomis dažniausiai padaromi iš kitų, pagrindinių, žodžių. Tiek priesaginiai, tiek sudėtiniai žodžiai skiriami į *vardažodinius* (nominalinius) ir *veiksmažodinius* (verbalinius) darinius.

Pratarmėje kiek plačiau analizuojami ir išvestiniai naujadarai, kurie paprastai sudaromi dvejopai – kontaminacijos ir analogijos būdu. Su kontaminaciniais dariniais nemaža bendra turi analoginiai dariniai: jie naujai sudaromi pagal esamus pavyzdžius (Skardžius, 1943, 21). Aptariami čia taip pat ir atgaliniai, arba retrogradiniai, hipostaziniai ir dvejetainiai, arba reduplikuotiniai, dariniai. Tačiau pagrindinis autoriaus tyrimo objektas yra: 1) vardažodinių kamienų daryba; 2) vardažodinė su-

dėtinių žodžių daryba; 3) veiksmažodinė bendraties (bendratinių) kamienų daryba; 4) natūralinė (natūralioji) žodžių daryba ir naujadarai.

Aprašydamas vardažodinių kamienų darybą, autorius pirmiausia analizuoja balsinių priesagų vedinius, vėliau aptaria vedinius su priesaga *-j-* ir pagaliau priebalsinių priesagų vedinius. Aptardamas vardažodinę sudėtinių žodžių darybą, Skardžius nemaža dėmesio skiria sudėtinių žodžių įvairumo ir jo priežasčių aiškinimo problemoms, plačiai analizuoja sudėtinių žodžių grupes ir jų rūšis, aiškina sudėtinių žodžių sudaromųjų dalių formaliąsias ypatybes, plačiai aptaria tikrinių sudėtinių vardų darybą bei priešdėlinius vardažodžius. Nemaža vietos Skardžiaus knygoje skiriama veiksmažodžių bendraties kamienų darybai; čia aptariamoms pirminės ir antrinės bendratys, jų santykiai.

Skardžiaus knyga „Lietuvių kalbos žodžių daryba“ iš karto įėjo į lietuvių kalbotyros aukso fondą ir nenustojo savo vertės šiandien. Šis veikalas yra reikšmingas ne tik lietuvių, bet ir apskritai indoeuropiečių kalbotyrai. Juo plačiai naudojosi ir naudojasi daugelis lietuvių ir kitų tautų kalbininkų (S a b a l i a u s k a s, 1990, 56), kurie domisi indoeuropiečių kalbų žodžių darybos problemomis.

Skardžiaus „Lietuvių kalbos žodžių daryba“ – tai tikra lietuvių kalbos žodžių istorijos enciklopedija, vaizdžiai parodžiusi, kokią pažangą per 50 metų nuo Leskieno „Die Bildung der Nomina im Litauischen“ yra padaręs lietuvių kalbos mokslas. Be sudėtingų žodžių darybos reiškinių aiškinimo, šiame veikale yra talentingų pastebėjimų bei prielaidų ir linksniavimo istorijos klausimais. Pavyzdžiui, aptardamas *i* kamieno daiktavardžius, autorius rašo, kad tarmėse šalia *klėtis*, *nósis* etc. pagrečiui gali būti vartojami tie patys žodžiai ir *ē* priesagos. „Tai veikiausiai reikia aiškinti tuo, kad kaikurie šių kamienų linksniai iš senovės yra buvę vienoki arba vėliau suvienodėję“ (S k a r d ž i u s, 1943, 54). Tik daugiau kaip po 20 metų *i*-kamieno daiktavardžių perėjimo į *ē*-kamieną tarmėse vidinius motyvus profesionaliai paaiškino Kazlauskas (K a z l a u s k a s, 1968, 208–218).

Kai kurie Skardžiaus aiškinimai, suprantama, šiandien atrodo abejotini arba sensitelėję. Pavyzdžiui, sunku patikėti, kad įvardis *kitas* galėtų būti priesagos *-ta-* vedinys iš veiksmažodžio *kisti* < **kit-ti* ir kad senų senovėje jis yra buvęs neveikiamasis dalyvis, kuris vėliau subūdvardėjęs (S k a r d ž i u s, 1943, 319). Priešingai, šio įvardžio vidinė rekonstrukcija rodo, kad jis yra dūrinys iš kamienų **ki-* < ide. **k^hi-* ir **ta-*. Patys veiksmažodžiai *kisti* ir *keisti(s)* yra antriniai, pasidaryti iš įvardžio *kitas* (Rosinas, 1988, 189).

Vargu ar galima sutikti ir su Skardžiaus *dangujėjis* tipo įvardžiutinių „būdvardžių“ sandaros aiškinimu, pagal kurį jie laikomi priesagos *-ja-* vediniais (S k a r d ž i u s, 1943, 60–67). Jie gali būti laikomi suaugtiniais dariniais, Skardžiaus vadinamais hipostaziniais (S k a r d ž i u s, 1943, 22). Šio tipo dariniai yra atsiradę suaugus tam tikrai daiktavardžio linksnio formai su postpoziciškai vartojamu įvardžiu *jis*. Taip pat kelia abejonių įvardžių *kitoks* tipo darybos interpretacija ir kiti dalykai. Tačiau savo medžiagos gausumu, jos moksliniais aiškinimais, daugeliu pagrindinių išvadų fundamentalus Skardžiaus veikalas nenustojo savo mokslinės vertės ir šiandien.

Pasirodžius Skardžiaus kalbamajam veikalui, buvo pasiūlyta išleisti naują leidimą vokiečių kalba. Tačiau dėl emigracijos tapus neprieinamiems šaltiniams, to padaryti autorius nebeįstengė (S k a r d ž i u s, 1997, 24, 28).

III

Be minėtųjų didžiųjų darbų, Skardžius iki karo yra parašęs daugybę straipsnių lietuvių kalbos fonetikos, leksikos, gramatikos, rašomosios kalbos istorijos, terminologijos, kalbos kultūros klausimais, recenzavęs nemaža lietuvių ir užsienio kalbininkų kalbotyros veikalų. Iš jų ryškėja kalbininko mokslinių interesų ir akiračio platumas, puikus profesinis pasirėngimas, kalbos faktų gausumas, analitinis ir sintetinis talentas. Mokslinio akiračio platumo jis pageidavo ir iš savo kolegų, jaunesniųjų mokslininkų. Tai matyti ne tik iš jo mokslo darbų, bet ypač iš recenzijų. Pavyzdžiui, recenzijoje apie „Baltisticos“ I tomą (S k a r d ž i u s, 1967, 116–120) teigiamai vertindamas naujojo kalbotyrinio žurnalo pasirodymą daro išvadą, kad „abu pirmieji šio žurnalo sąsiuviniai yra gana solidūs: beveik visi autoriai stengiasi pasirinktuosius dalykus svarstyti tikrai moksliskai – blaiviai, dalykiškai, be jokių ideologinių priemaišų [...]. Žinoma, daugumas iš jų dar tebėra mokslo žaliūnai, ir kai kurie jų įrodinėjimai dar neatrodo visai įtikinami. Bet reikia tikėtis, kad vieni kiti iš jų su laiku daugiau įsidirbs, įsigis esmingesnių ir pagrindesnių kalbotyринių žinių ir tuo būdu išeis į platesnius kalbotyros plotus. Tada jie jau savaime pastebės, kad, norint geriau pažinti lietuvių ir kitas baltų kalbas, yra būtinai reikalinga pasižvalgyti ne tik kaimyninėse slavų ar germanų, bet ir kitose giminingesnėse indoeuropiečių kalbose, nes tai kaip tik daug kur padeda geriau ir giliau suprasti tiriamosios kalbos dalykus“ (S k a r d ž i u s, 1967, 120; 1998a, 811)). To pasižvalgymo kaimyninėse kalbose gausu ne tik didžiuosiuose Skardžiaus darbuose, bet ir moksliniuose straipsniuose, studijose, recenzijose ir paskaitose.

Savo įsteigtame ir redaguotame mokslo žurnale *Archivum Philologicum* (1930–1939) Skardžius paskelbė daugiau kaip 40 mokslinių straipsnių ir recenzijų, spausdino nedidelių straipsnelių (pastabų) seriją „Smulkmenos“, kuriose nagrinėjo įvairius etimologijos, istorinės gramatikos dalykus. Iš straipsnių minėtini tokie iki šiol nenustoję mokslinės vertės straipsniai kaip: „Mėnesių pavadinimai lietuvių kalboje“ (1930, I), „Daukša pirmasis bendrinės kalbos kūrėjas Didžiojoje Lietuvoje“ (1933, IV), „Analoginė balsių kaita“ (1935, V), „Dėl pusdalyvių raidos“ (1937, VI) ir kt. Pavyzdžiui, straipsnyje „Analoginė balsių kaita“ Skardžius teigia, kad senovinis lietuvių kalbos balsių kaitos santykis *i:e:a* (iš ide. *ǫ*), plg.: žem. *dir̃ti* (= aukšt. *dirt̃i*) „naujieną plėšti“, *dirṽà* (g. sg. *dir̃vos*) „iš pradžios diriama lauko dalis, vėliau Acker, Flur, Feld“: žem. *der̃ù* (= aukšt. *diriù*) „engiu, plėšiu, lupu“, gr. *δέρω* „engiu, lupu, diriu“: *dar̃yti* (pvz., žuvis), la. *nuō-dara* „atmata, Abfall, Abgāngsel“, r. *допъ* „plėšinys, naujiena, Neubruch“, gr. *δopός* „Lederschlauch“, nebevisur yra lig šiol išlikęs: daug kur antriniuose vediniuose vietoje *a* galima aptikti analogiškai atsiradusį *e*, pvz.: *deñgia* → *dengà*,

dengalas, plg.: *dengals* Mž 338¹⁸, *dengalas* BrB 2 Kor. III 14 ir kt., *gélbi*, *gélbėti* → *pagélba* (vartojamas daugelyje šnektų), *velka* → *āpvelkalas*, plg.: *apwētkalā* DP 5¹⁸, *āpwełkalus* DP 4¹² ir kt. Panašūs naujadarai, autoriaus nuomone, yra ir *atleida* „Ur-laub“, *atliekas* „ūbrig“, *ātrietas*, *kleidūnas*, *niēžas*, *pabeiga*, *pavéizdas*, *pažeida*, *apveizda* ir kt. vietoj *atlaida*, *atlaikas*, *atraitas*, *klaidūnas*, **naižas* (= la. *naizs*), *pabaigà*, *paváizdas*, *pāžaida*, *apváižda*. Kartais, priešingai, pagal senovinius santykius yra sudaromi nauji santykiai. Toks santykis esąs *i:e:ai*, kuris yra ne iš senovės paveldėtas, bet vėliau analogiškai pagal *i:ie(ei):ai* vietoj *i:e:a* naujai sudarytas, pvz.: šalia tokių senovinių lyčių kaip *drikti*: *driēkti*: *draikyti* yra susidarę *bráidžioti*, *gáinioti* (ir *gainióti*), *skráidžioti* vietoj *bradžióti*, plg. *bradžiot* DP 122³⁵ ir kt., *ganióti*, *skradžióti*, plg. *skradžioia* DP 43²⁵ ir kt. (S k a r d ž i u s, 1935, 59–61). Skardžius, priešingai negu Būga, mano, kad latvių *teks* greta kvėdarniškių *lēd-tekas* nėra senas veldinys: jis yra toks pat analoginis naujadaras vietoj *taks* (= *tākas*, sl. *tokъ*), kaip *mezgs* vietoj *mazgs* = *māzgas*, *izdega* „degimas“ vietoj *izdaga* = *išdaga*. Šios rūšies žodžiai, jo nuomone, yra antriniai vėdiniai, kuriuose iš senovės reguliariai *a* kaitaliojasi su pamatinių žodžių *e*. Pavyzdžiui, lietuvių senuosiuose tekstuose vietoj dabar vartojamų dažninių veiksmažodžių *sekióti*, *vedžióti*, *vežióti* ir kt. dažnai rašoma *sakióti*, *vadžióti*. Dabartinėse tarmėse taip pat vietomis sakoma *pašióti*, *vadžióti*, *važióti* šalia naujesnių *pešióti*, *vedžióti*, *vežióti*. Panašus reiškinys, Skardžiaus manymu, galėjęs vykti ir anksčiau, nerašytiniu laikotarpiu. Pavyzdžiui, lietuvių *sniēgas* (= la. *sniegs*) veikiausiai jau prieš XV–XVI a. yra turėjęs šakninį dvibalsį *ie*, bet vis dėlto jis nėra iš senovės paveldėtas: pagal *sniēga*, *sniēgti* jis gali būti perdirbtas iš senesnio **snaigas* (= pr. *snaygis*, sl. *sněgъ*, go. *snaiws* < ide. **snoiguos*). Panašiai galėję atsitikti ir su kitais žodžiais (S k a r d ž i u s, 1935, 62–63). Šią savo nuomonę Skardžius yra gynęs ir kituose straipsniuose bei recenzijose.

Iš ketvirtojo dešimtmečio Skardžiaus darbų paminėtini pirmą kartą jo „Rinktiniuose raštuose“ (IV, Vilnius, 1998) paskelbti tekstai. Pirmiausia tai nebaigta rašyti studija „Lietuvių kalba ir jos raida“, kurios 13 p. rankraštis (F 63–28) rastas Lietuvos MA bibliotekoje. Šis darbas veikiausiai rašytas apie 1932–1938 metus.

Istorinės gramatikos specialistų dėmesį tikriausiai patrauks 1932–1938 metais Skardžiaus skaitytos istorinės lietuvių kalbos gramatikos paskaitos, kurių du rankraščiai yra minėtoje bibliotekoje. Pirmąjį – „Istorinė lietuvių kalbos gramatika: morfologija“ (F 63–17) sudaro 69 puslapiai. Rišlaus teksto yra tik 47 puslapiai – iki paskaitos „Veiksmažodžių kamienai“.

Yra išlikę Skardžiaus paskaitų užrašai, išspausdinti mašinėle, su K. Gailiūno ekslibrisu „K. Gailiūno knygos“ № 85: Dr. Skardžius, Istorinė lietuvių kalbos gramatika, III dalis, Morfologija (užrašai), Vilnius, 1941 m. Jų apimtis – 79 mašinraščio puslapiai. Tačiau lyginant Skardžiaus paskaitų rankraštinių tekstą su kalbamuoju mašinraščiu matyti daug ne tik dalykinių, bet ir redakcinių skirtumų, kurie ir buvo pagrindinis motyvas „Rinktiniuose raštuose“ spausdinti ne paskaitų užrašus, o paties Skardžiaus rašytą tekstą. Istorinės morfologijos paskaitos, nors ir nepasižymi kokiomis naujomis idėjomis ar kalbos reiškinų raidos aiškinimo originalumu, tačiau savo gausia baltų ir

kitų indoeuropiečių kalbų medžiaga ir jos tradiciniu apdorojimu gerai atspindi to meto istorinės ir lyginamosios kalbotyros lygį, kuris per 60 metų kai kurių istorinės gramatikos specialistų darbuose mažai kuo tepasikeitė.

Antrasis paskaitų tekstas „Istorinė lietuvių kalbos gramatika: sintaksė“ (F 63–22) yra rišlus. Rašytas jis tikriausiai apie 1935–1938 metus. Jo apimtis – 133 puslapiai. Skardžiaus skaitytas sintaksės paskaitas vadinti grynai istorinės sintaksės paskaitomis nėra pagrindo; jos iš esmės skirtos sinchroninės sintaksės problemoms ir atspindi ketvirtojo dešimtmečio Europos sintaksinės minties laimėjimus. Daugelį naujų to meto sintaksės idėjų Skardžius įdiegė lietuvių kalbotyroje. Savo paskaitose jis dažnai nukrypsta į istorinę kokio sintaksės reiškinių analizę, pateikia jo kilmės aiškinimą, raidos polinkius ir motyvus, paplitimą, lygina su kitų indoeuropiečių kalbų atitinkamais sintaksės reiškiniais. Čia aptariamas žodžių samplaikos, sakinio ir žodžių grupės santykis, atsisakoma sakinio loginio ir psichologinio apibrėžimo, ieškoma kalbinių sakinio apibrėžimo požymių. Sintaksės paskaitose išryškėja ir Skardžiaus kaip tikro mokslininko ypatybė – nuodugniai neištyręs kokio sintaksinio reiškinio jis nesukuba jo pavadinti svetimybe. Pavyzdžiui, šalia *nenoriu miego* labai dažnai pasakomą *nesinori miego* arba *nesimiega*, priešingai negu kai kurie kalbininkai, Skardžius nelinkęs laikyti skoliniu iš slavų kalbų, plg.: *mne ne chočets'a spat', mne ne spits'a*. Jo nuomone, kaip slavų (rusų ir kt.), taip ir mūsų kalboje gali pasireikšti tas pats polinkis be kokios pašalinės įtakos; ir mūsų kalboje, kaip ir kitur, veikla gali pradėti viršyti veikėją: posakiais *nesinori miego* arba *nesimiega* „kaip tik ir norima pasakyti, kad ne aš *nenoriu miego*, bet *miegas manęs neima*“ (Skardžius, 1998a, 561). Todėl Skardžius daro išvadą, kad šitokie pasakymai veikiausiai yra mūsų kalboje savarankiškai susidarę dėl vidujinių priežasčių (Skardžius, 1998a, 561), nes, viena, taip dabar sakoma visose lietuvių tarmėse, antra, tai gali patvirtinti tie posakiai, kurie lietuvių ir slavų kalboms neabejojamai yra bendri, plg.: *nustojų kalbėjęs* → *nustojų kalbėti* ir sen. rusų *končil strojaščij cerkov'ь* → *končil stroit'ь cerkov'ь*; *susigulės* ir *sležits'a* ir kt. (Skardžius, 1998a, 561). Mokslinė kokio sintaksinio reiškinio analizė, o ne išankstinis nusistatymas būdinga ir kitiems jo sintaksės darbams. Pavyzdžiui, straipsnyje „Prielinksnis *su* ir jo vartojimas“, išanalizavęs visus prielinksnio *su* vartojimo kontekstus, daro išvadą, kad „grynas draugės įnagininkas (instrumentalis sociativus) dabar beveik nebevartojamas; priemonės įnagininkas yra dar plačiai pažįstamas, bet daug kur jis jau pakeičiamas ir prielinksniu *su* su įnagininku; ta pakaita yra ne svetimos įtakos vaisius, bet pačios mūsų kalbos raidos reiškinys, ir todėl negali būti smerkiamas“ (Skardžius, 1998, 184). Tačiau „tokie posakiai kaip *jis atviras, geras, meilus, malonus... su manimi* yra mums svetimi“ (Skardžius, 1998, 184).

Sintaksės paskaitose Skardžius aptaria ir sintaksės tiriamąjį metodą. Vienas iš diachroninės sintaksės metodų yra lyginamasis metodas, kuris leidžia tiksliau nustatyti įvairių ide. kalbų bendrybes ir skirtynes (arba įvairynes). Vienos bendrybės, autoriaus nuomone, „remiasi visuotiniais žmonių dvasios gyvatos dėsniais“, pvz., siekinys (supinas), senovinis *-tu-* kamieno galininkas, nuo seniausių laikų po slankos veiks-

mažodžių yra vartojamas tikslui arba siekimui žymėti, plg.: jis *eina gultų*, s. sl. *idetž lovitž rybž*, lo. *cubitum* ir „jis eina gultų“ ir kt., kitos remiasi etniniais santykiais, pvz., nemaža bendrybių yra lietuvių ir slavų kalbose, plg.: *kas moterų yra namie?* ir s. sl. *kžto tēchž trii; aš badu mirštu* ir s. sl. *azž gladomž gybljō; reikia karvė pirkti* ir šiaurės rusų *nado korova kupitž; gaidžiu gieda* ir r. *kričit petuchom* ir kt. (Skardžius, 1998a, 576); la. *augsti koki... neredz saules uzlecot* = lie. *augšti medžiai neregi saulės užtekant* ir kt. Lyginamuoju metodu tiriant paprastai galima susekti, kurie sintaksiniai reiškieniai yra bendri tam tikroms kalboms ir kurie yra iš senovės paveldėti. Pagaliau kalbamuoju metodu „tam tikrais atvejais galima susekti, kurie posakiai yra savi, o kurie svetimi arba svetimais pavyzdžiais sudaryti“ (Skardžius, 1998a, 576–577).

Reikšmingos istorinei sintaksei yra ir Skardžiaus pateiktos lietuvių senųjų (iš esmės M. Daukšos) tekstų savitos konstrukcijos, iš kurių vienos sutampa su lenkų kalbos atitinkamomis konstrukcijomis, bet jos nėra lenkybės, o kitos yra būdingos tik senajai lietuvių kalbai.

Nemaža kalbos mokslo ir praktikos darbų (atskirų knygų, straipsnių, recenzijų) Skardžius parašė ir gyvendamas emigracijoje. Nors ir sunkios buvo mokslo darbo sąlygos, apie kurias jis užsimena savo biografijoje „Mano gyvata ir darbas“ (Skardžius, 1997, 24) ir minėtame laiške Zinkevičiui, mokslininkas vis dėlto nenuleido rankų skirdamas mokslui savo laisvalaikį, atostogas. Jau nuo 1954 m. jo straipsniai pradeda rodytis lingvistikos pasaulyje žinomuose leidiniuose *Indogermanische Forschungen*, *Zeitschrift für slavische Philologie*, *Lingua Posnaniensis* ir kt. Iš šeštajame dešimtmetyje parašytų straipsnių minėtini: „Alte Wurzelnomina im Litauischen“ (IF LXII 2), „Zur Entstehung des *ē*-Ausganges im Litauischen“ (ZfSIPh XXIII), „Zum Wandel *ai, ei > ie* im Litauischen“ (ZfSIPh XXVII) ir kt. Čia jis išspausdina ir savo recenzijas apie Ernsto Fraenkeliio etimologinio žodyno 1–8 sąsiuvinį (ZfSIPh XXVIII), Jano Otrębskio gramatikos III tomą (ZfSIPh XXVIII), lietuvių akademinio žodyno III tomą (ZfSIPh XXVIII), Zinkevičiaus įvardžiuotinių būdvardžių studiją (ZfSIPh XXVIII) ir kitus darbus.

Nuo 1950 m. Skardžius pradeda bendradarbiauti *Aiduose*, kuriuose iki mirties yra paskelbęs daugiau kaip 30 straipsnių ir recenzijų lietuvių kalbos mokslo ir praktikos klausimais. Čia paminėtini: „XVI a. lietuvių asmenvardžiai“ (1954, Nr. 1), „Lietuvių mitologiniai vardai“ (1954, Nr. 5), „Veiksmožodiniai daiktavardžiai su *-imas* ir jų vartosena“ (1955, Nr. 6), „Kalbotyrisinis darbas Lietuvoje“ (1962, Nr. 3 ir 4) ir kt.

Gyvendamas emigracijoje, Skardžius paskelbė studiją „Ankstyvesnė ir dabartinė lietuvių bendrinės kalbos vartosena“ (Chicago, 1971), taip pat parašė vertingą toponimikos studiją „Lietuvių vandenvardžiai su *-nt-*. Jų daryba, kilmė, reikšmė“, išleido žodynėlį „Lietuviški tarptautinių žodžių atitikmenys“ (Chicago, 1973).

Studijoje „Ankstyvesnė ir dabartinė lietuvių bendrinės kalbos vartosena“ kritiškai analizuojamas norminimo ir kalbos kultūros darbas nepriklausomos Lietuvos metais ir vėliau, bolševikams okupavus Lietuvą, aptariamai rusifikacijos, kalbos ideologizavimo ir kiti pokario reiškieniai.

Reikšmingos tebėra Skardžiaus onomastikos studijos „XVI amžiaus lietuvių asmenvardžiai“, „Lietuvių vandenvardžiai su *-nt-*“, taip pat straipsniai „Lietuvių mitologiniai vardai“, „Lit. zweistämmige Personennamen mit *mant-* und *mantà* „bewegliche Habe“, „Dėl kai kurių mūsų tikrinių vardų aiškinimo“, „Baltisches“ ir kt. Tai buvo svarus įnašas į vardyno tyrinėjimus; jie nenustoję savo mokslinės vertės ir šiandien.

Savo studijoje „Lietuvių vandenvardžiai su *-nt-*. Jų daryba, kilmė, reikšmė“ Skardžius nagrinėja lietuvių vandenvardžius, *-nt-* priesagos vedinius, kurie yra gana gausūs ir labai archajiški. Šie vandenvardžiai iš seno traukė tyrinėtojų dėmesį. Skardžiaus didžiausias nuopelnas yra tas, kad jis šia savo studija galutinai palaidojo Raymondo Schmittleino hipotezę, pagal kurią dauguma lietuvių vandenvardžių su *-nt-* buvo laikomi germaniškais (V a n a g a s, 1976, 102–103).

Skardžiaus studija svarbi ne vien tuo, kad jis galutinai įrodė vandenvardžių su *-nt-* baltiškumą; ji reikšminga ir savo teoriniais dalykais. Kalbamojoje studijoje autoriui rūpėjo panagrinti vandenvardžius ne vien kuriuo (darybiniu, leksiniu ir kt.) požiūriu, bet ir daug plačiau. Skardžius hidronimą traktuoja ne tik kaip leksikos elementą, o kaip *nomina propria* (V a n a g a s, 1976, 102–103). Autorius stengiasi išaiškinti ne tik formalią darybinę hidronimo sudėtį bei kilmę, bet ir jo ikitoponiminę prasmę (V a n a g a s, 1976, 102–103), t. y. pateikti jo semantinę motyvaciją. Savo studijoje Skardžius analizuoja ne šaknis ir priesagas, o ištikus hidronimus. Tokiai analizei reikėjo dviejų dalykų: 1) išaiškinti hidronimų šaknų (kamienu) reikšmę, t. y. atlikti leksinę analizę; 2) išnagrinti priesagų kilmę. Autorius tai yra mokamai padaręs sudarydamas prielaidas bene svarbiausiai išvadai – argumentuotam hidronimų su *-nt-* „reikšmės“ aiškinimui (V a n a g a s, 1976, 102–103). Toji „reikšmė“ buvusi posesyvinė, priklausymo arba kilmės. Pavyzdžiui, *Kražaņtė* – tai buvusi „Kražių upė, kražinė, kražiškė“, o *Kregždaņtė* – tai „kregždžių, kregždinė upė“. Aptaręs šio tipo darinius ir jų reikšmes, autorius daro išvadą, kad *-nt-* priesagos vandenvardžiai „savo vartosena ir reikšme yra didžiai artimi priesagų *-ijas//ija*, *-inis//inė*, *-ynas//yna*, *-iškis//iškė* ir kt. vandenvardžiams; jie taip pat dažnai dar prilygsta kilmininkines žodžių grupes arba sudėtinius žodžius, kurių pirmoji sudaromoji dalis gali atstoti kilmininką arba būdvardį“ (S k a r d ž i u s, 1998a, 932). Priešingai negu Schmittleinas, Skardžius pabrėžia, kad priesagos *-nt-* vandenvardžiai deminutyvinės reikšmės neturi.

Baltų hidronimijos tyrinėtojams Skardžiaus studija svarbi dar ir tuo, kad joje pateikiamos vandenvardžių su *-nt-* motyvuotos etimologijos, kurių čia yra apie 60. Gal ir ne visi vandenvardžių su *-nt-* kilmės aiškinimai yra įtikinami (V a n a g a s, 1976, 103–104), tačiau apskritai Skardžiaus studija „Lietuvių vandenvardžiai su *-nt-*“ yra rimtas įnašas į lietuvių hidronimijos tyrimus.

Lietuvių asmenvardžių tyrėjams ir kasdieninei gyvenimo praktikai įdomūs yra lietuvių asmenvardžiai, kurių analizei skirtas stambus Skardžiaus straipsnis „XVI amžiaus lietuvių asmenvardžiai“ (S k a r d ž i u s, 1998a, 620–634). Autoriaus nuomone, „iš vienos pusės jie sudaro būdingiausią lietuvių vardyno dalį, daug kur rodo gilią praeitį ir atskleidžia žymesnes lietuvių būdo ypatybes; iš kitos pusės jų darysena iške-

lia visą eilę gražių lietuvių kalbos žodžių darybos atvejų, kuriais daug kas gali pasinaudoti parinkdamas lietuviškus krikštavardžius, atitaisydamas sudarkytas arba neskambias svetimas pavardes, sudarydamas tinkamesnius kalendorinių vardų sąrašus, pavadindamas literatūrinių veikalų veikėjus ir kt.“ (S k a r d ž i u s, 1998a, 620). Lietuviai ilgą laiką iš senovės yra vadinęsi tik vienais vardais; Vytauto laikais jie dar tebebuvo vienvardžiai. XVI a. inventoriniuose aprašuose daugiausia aptinkami vardai su pavardėmis.

Viena iš seniausių lietuvių, kaip ir daugelio kitų indoeuropiečių, asmenvardžių rūšių yra dvikamieniai, kurių apščiai dar aptinkama senesniuose istoriniuose šaltiniuose ir iš dalies dabartinėje kalboje. XVI a. inventoriniuose aprašuose dvikamieniai asmenvardžiai dar gausiai vartojami tiek vardais, tiek pavardėmis. Greta jų yra ir priesaginių asmenvardžių, taip pat nemaža skolintinių vardų, kiek mažiau pavardžių. Svetimieji asmenvardžiai, priderinami prie lietuviško vardyno (S k a r d ž i u s, 1998a, 622–630). Ištyręs XVI a. inventorinių aprašų vardyną Skardžius daro šias išvadas: 1. XVI a. daugiausia jau buvo vartojama dvinarė asmenvardžių sistema – vardai su pavardėmis; 2. ta sistema dar nebuvo galutinai nusistojusi; matyti, kaip pamažu nyko anksčiau vienvardiškumas ir kaip šalia vardų rados pavardės, kurių skirtinos kelios žymesnės rūšys: a) vardinės (kilusios iš vardų, pvz., *Jonas Kantminas*); b) tėvavardinės (kilusios iš tėvavardžių, pvz., *Petras Jogailonis*) ir c) pravardinės (kilusios iš pravardžių, pvz., *Martynas Trilūpis*). Toliau eina įvairios kilmės pavardės (amatinės, verslinės, kilminės, būdinamosios, menkinamosios ir kt.), pvz.: *Jurgis Mainėiva*, *Germanas Murninkas*, *Motiejus Raiša*, *Mikalojus Bizdžius* ir kt. (S k a r d ž i u s, 1998a, 632–634).

Šios studijos tęsiniau galima laikyti 1960 m. *Zeitschrift für slavische Philologie* paskelbtą Skardžiaus straipsnį „Lit. zweistämmige Personennamen mit *mant-* und *mantà* „bewegliche Habe“ (S k a r d ž i u s, 1998a, 758–763), kuriame jis ištyręs šaltinius ir kitų kalbininkų darbus daro išvadas, kad: 1. lietuvių *mantà* nėra skolinys iš latvių *mañta* kaip manė Endzelynas; nei lie. *mantà*, nei la. *mañta* nėra vestini iš vidutio vokiečių *monthe* „Münze“; 2. lie. *mantà* neskirtina nuo dvikamienių asmenvardžių komponento *-manta(s)* ir *mantus*, *manýti*; 3. kaip matyti iš *mantus* ir *mintrus* reikšmių, lie. *mantà* iš pradžių bus turėjusi reikšmes „Verstehen, Verständnis“, vėliau gavo reikšmes „Findigkeit, Begabung, Tüchtigkeit, Fähigkeit“, „durch diese Fähigkeit erworbene Sachen, Bedarfsgegenstände der alltäglichen Arbeit, Hausrat“ ir pagaliau – „bewegliche Habe, Gut, Besitz, Vermögen“ (S k a r d ž i u s, 1998a, 762–763).

Vandenvardžių ir asmenvardžių studijas gražiai papildė studija „Lietuvių mitologiniai vardai“, paskelbta 1954 m. *Aiduose* (S k a r d ž i u s, 1998a, 634–648). Studijos pradžioje autorius pabrėžia, kad „atskirų mitologinių vardų svarstymas nemaža yra susijęs su jų visų vartosena senesniuose šaltiniuose ir apskritai su visa senovės lietuvių religija“ (S k a r d ž i u s, 1998a, 635). Svarstant atskirus mitologinius vardus, labai svarbus dalykas yra jų autentiškumas ir darybos pagrįstumas. Tačiau tai sunkina du dalykai: 1. išliko palyginti nedaug patikimai užrašytų senovinių mitologinių vardų (jų dalis yra didžiai sudarkyta arba aiškiai pramanyta); 2. nedaug iš jų tėra tokių,

kuriuos būtų galima paremti šių laikų kalbos duomenimis. Filologiškai ir lingvistiškai ištyręs lietuvių mitologinius vardus, užfiksuotus įvairiuose šaltiniuose (senuosiuose tekstuose, istorikų, tautosakos darbuose) Skardžius daro išvadą, kad šalia nepatikimų vis dėlto keliolika yra tokių, kurių autentiškumu beveik negalima abejoti. Iš jų minėtini šie: *Bangpūtys*, *Gabija*, *Giltinė*, *Laima (Laimė)*, *Lauksargas*, *Laukpatis*, *Medeinė*, *Perkūnas*, *Pikulas*, *Žemyna (Žemynė)*, *Žemėpatis*, *Aitvaras*, *Kaukas* (Skardžius, 1998a, 648).

Mitologinių vardų tyrimai baigiami studija „Dievas ir perkūnas“, paskelbta 1963 m. *Aiduose* (Skardžius, 1998a, 771–797). Įvadinėse pastabose Skardžius primena, kad „ne pro šalį yra prisiminti du mūsų žilosios senovės dalykus, kurie mūsų tolimosios praeities dvasiniame gyvenime ir ypač mūsų senoviniame tikėjime yra vaidinę labai žymų vaidmenį, bet per daugelį amžių yra reikšmėmis tiek pakitę arba išblankę, kad dabar nebelengva yra atskleisti jų pirminę kilmę ir dar sunkiau sekti jų tolimesnę reikšmę ir raidą [...]. Tai *Dievas* ir *Perkūnas*, vieni iš populiariausių ir visoj Lietuvoj plačiausiai vartojamų žodžių, kurie paprastai atrodo lyg savaimė aiškūs ir suprantami. Bet jų praeitis yra gana raizgi ir netokia akivaizdi, kaip mums iš pradžios gali pasirodyti“ (Skardžius, 1998a, 772). Remdamasis lietuvių tautosakos ir tarmių duomenimis, taip pat latvių ir kitų indoeuropiečių kalbų medžiaga, suomių skolinium iš baltų *taivas* „dangus“ (estų *taevas*) Skardžius prieina prie išvados, kad baltų **deivas*, kuris yra veldinys iš ide. **deiuos* (sudarytas su priesaga *-uo-* iš šaknies **dei-*, greičiausiai reiškusios „šviesti, švitėti, spindėti“), „senų senovėje bus reiškęs ne „deus, god“, kaip dabar, bet „dangu“ ir tuo išsiskiria iš visų kitų ide. kalbų atitikmenų“ (Skardžius, 1998a, 779 t.). Tai rodo ne tik minėtasis suomių *taivas* „dangus“, bet ir vienur kitur panašia reikšme vartojamas pasakymas *Dievu trobas dengia* Ds, plg. la. *Nav saulite Dievā gāj'si* „Saulytė (dar) pas Dievą (t. y. dangun) nenuėjusi“ ir kt. (Skardžius, 1998a, 774, 777). Tai patvirtinanti ir pirminė būdvardinė daryba – ide. **deiuos* iš pradžios yra reiškęs „dangaus, danginis“, vėliau „danguonis, dangaus dievas“ ir pagaliau „dievas“. Ilgainiui baltų **deivas* neteko savo senosios reikšmės, todėl dangus buvo pradėtas įvairiai vadinti: prūsų ir lietuvių *dangus*, latvių *debess* (Skardžius, 1998, 780). Išanalizavęs *Perkūno* ir jo atitikmenų kitose indoeuropiečių kalbose darybą, kilmę ir reikšmes Skardžius, daro tokias išvadas: 1. *Perkūnas* iš pradžios yra reiškęs „mušėją, griaudėją“; senoviniam **deivui* ilgainiui vis daugiau blankstant *Perkūnas* buvo pasidaręs viena iš ryškiausių ir žymiausių baltų dievybių, bet nėra žinių, kad jis kada nors būtų buvęs tolygus **deivui*; 2. Dievo ir *Perkūno* reikšmių raida rodo, kad dabartinio Dievo kilmė ir daryba siekia dar ide. prokalbę, o griausmo ir perkūnijos dievo pavadinimas, priešingai, yra tik vėliau ir skirtingomis formomis pasireiškęs atskirose ide. kalbose (Skardžius, 1998a, 794–796); 3. galimas dalykas, kad slavų *Perun* ir baltų *Perkūnas* (pr. *percunis* „griaustinis, Donner“, la. *perkūns*, *perkūnis*), „artimai savo reikšme susiję žodžiai yra ir artimos kilmės, būtent – slavų *Perun* gali būti tiesiogiai su priesaga *-uno-* sudarytas iš **per-* „mušti, trenkti“, o *Perkūnas* irgi gali turėti tos pat reikšmės išplėstą šaknį **per-k-*, kuri, nors ir nepaliudyta

baltų kalbose, vis dėlto gali būti lengvai pateisinta; plg. mūsų *jaūti* „rausti, versti, maišyti, daryti netvarką“ ir *jaūkti* „t. p.“ (Skardžius, 1998a, 786).

Visos šios trumpai aptartos studijos akivaizdžiai patvirtina dar 1947 m. *Aiduose* paskelbtame straipsnyje „Lietuvių kalba ir jų senovinė kultūra“ pasakytas mintis: „Žmogaus kalba yra ne tik geriausia jo sielos bei dvasios išraiška, bet tuo pat metu ir žymiausia jo gyvenimo bei praeities liudininkė. Analizuodami atskirus kalbos duomenis, mes galime patirti, kaip kuri tauta senovėje yra gyvenusi, su kuo bendravusi, kokia yra buvusi jos kultūra ir tt. Tad kalba sumaningam tyrinėtojiui yra neišsemiamas praeities archyvas, iš kurio jis gali gana daug ką sužinoti“ (Skardžius, 1998a, 587). Spręsdamas iš seniausių lietuvių kalboje išlikusių indoeuropietišku žodžių, Skardžius šiame straipsnyje teigia, kad „mūsų protėviai jau senų senovėj yra buvę nebe laukiniai klajokliai, bet naminių gyvulių augintojai ir žemdirbiai“ (Skardžius, 1998a, 587). Iš jų augintųjų gyvulių pirmoj vietoj yra buvę galvijai. Pats šis žodis esąs visai naujas, su priesaga *-ijas* sudarytas iš *galva*. Tikriausiai jis bus pakeitęs senesnę žodį *pekus* (plg. pr. *pecku* „Vieh“, skr. *páśu*, av. *pasu*, lo. *pecu*), kuri Būga ir kt. laikė skoliniu iš germanų **fehu* (plg. gotų *faihu*, vok. *Vieh*). Hermannas pirmas įtikinamai įrodė, kad *pekus* nėra skolinys iš germanų. Jam pritaria ir Skardžius straipsnyje „Prof. Eduardas Hermannas“: „lie. *pekus*, be abejonės, gali būti toks pat senas indoeuropiškąs darinys, kaip avest. *pasu*, lo. *pecu* ir kt.“, nes jau senų senovėje galėjo būti gretimais vartojamos dvejetainės lytys, vienos su palataliniu, kitos su kietu gomuriniu *k* (Skardžius, 1998a, 612), plg.: *kleivas* : *šleivas* ir *gnybti* : *žnybti*. Kiti seni rūšiniai galvijų pavadinimai yra *tauras*, plg.: pr. *tauris* „stumbras“, r. *tur*, lo. *taurus*, gr. *taūros* „bulius“, *teliās* „teliukas, teliokas“, plg.: la. *telš* < **teljas*, ukr., r. tarm. *telja* „teliukas“. Galvijais, pasikinkius į jungą, plg.: lo. *iugum*, skr. *yugam*, go. *juk*, buvo dirbama žemė, važiuojama; iš jų šeimininkai gaudavo mėsos, pieno, kuri jau seniausiais laikais mokėdavo *milžti*, arba *melžti*, plg.: sva. *melchan*, gr. *amelgein* ir t. t. (Skardžius, 1998a, 587). Kitas svarbus naminis gyvulys buvo *avis*, plg.: la. *avs*, lo. *ovis*, skr. *ávis*. Ji teikė ne tik kailių, mėsos, bet ir *vilnų*, plg.: la. *vilna*, č. *vlna*, go. *wulla*, skr. *ūrna*. Mėsai taip pat buvo laikoma *kiaulė*, kurios pirmykštis pavadinimas **sūs*, plg.: lo. *sūs*, gr. *hūs*, av. *hū-*, sva. *sū*, mūsų kalboj yra jau išnykęs, bet jį buvus rodo la. *suvens* „paršiukas“. Tačiau lig šiol lietuvių kalboje yra išlikęs kitas rūšinis kiaulės pavadinimas, būtent – *paršas*, plg.: lo. *porcus* „prijaukinta kiaulė“, sva. *farh* „paršiukas“, r. tarm. *porosja* „t. p.“, pr. *parstian* ir kt. (Skardžius, 1998a, 588). Senųjų raštų kalboje vartojama *ašva* arba *ešva* „kumelė“ rodo, kad senovėje lietuviai turėjo ir žodį **ašvas* „arklys“, plg. žem. *ašvienis* „arklys“ ir pr. *aswinan* „kumelės pienas“; **ašvas* su *ašva* ar *ešva* santykiauja taip kaip lo. *equa* su *equus*, skr. *ašvas* su *ašvā*. Kad lietuviams senovėje buvo gerai pažįstamas žemės darbas, rodo tokie specialūs žemdirbystės pavadinimai: *arklas* (plg.: gr. *árotron*, lo. *arātrum*, airių *arathar* ir kt.), iš kurio vėliau pasidarytas ir arklio vardas, t. y. **arklijas* > *arklys*, „į arklą kinkomasis, arklinis“, *akėčios* arba *ekėčios* (pr. *aketes*, la. *ecēšas*, kimrų *ocet*, lo. *occa*), *javai* (skr. *yavas* „javai, miežiai“), *sėmuo* „sėja“, dgs. *sėmens*, *sėmenys* (pr. *semen*, lo. *sēmen*, sva. *sāmo*), *rugys* (la. *rudzis*,

pr. *rugis*, r. *rož*“, s. isl. *rugr*), *pūrai* „žieminiai kviečiai“ (la. *pūri* „t. p.“, pr. *purē* „diršė“, gr. *pūrós* (*pyrós*), „kviečiai, javai“ ir kt.

Metallų vardai įvairuoja atskirose kalbose, pvz., auksą sen. indai vadino *hīranyam*, frigai *glurós* (*glourós*), graikai *chrūsós* (*chrysós*), romėnai *aurum*, slavai **zoto*, latviai *zelts*, vokiečiai *Gold* ir kt. Tas įvairumas, Skardžiaus nuomone, esąs dėl to, kad vienu auksas yra vadinamas nuo spalvos (la. *zelts*, plg. lie. *želtas* „gelsvas“), kitų yra iš kitur paskolintas (gr. *chrūsós* veikiausiai yra kilęs iš semitų kalbų). Lietuvių *auksas*, kaip rodo Bretkūno *ausas*, plg. pr. *ausis*, yra vėliau su įspraustiniu *-k-* kilęs iš senesnio **ausas* ir sutinka su lotynų *aurum* < **ausom*. Bet tolesnė jo kilmė nėra aiški (S k a r d ž i u s, 1998a, 589). Panašiai yra buvę ir su sidabru. Manoma, kad šis žodis yra ne savas. Kiti metallų pavadinimai, nors ir yra seni, bet tolimesnėse ide. kalbose beveik neturi atitikmenų, pvz.: sen. lie. *alvas*, la. *alvs* „Zinn“, pr. *alvis* „Blei“, č., r. *olovo* „Zinn“; *geležis*, *gelžis*, la. *dzelz*s, pr. *gelso*, r. *železo*; *švinas*, la. *svins*, r. *svinéc*; *plienas*, la. *pliens*, pr. *playnis*; *varias*, *varis*, la. *varš* (iš **varjas*), pr. *vargien* (= *varjan*). Tačiau šių žodžių kilmė nėra aiški. Aiškūs skoliniai yra *alavas*, *bronz*a, *cin*as, *cin*kas, *mis*ingis ir kt. Iš to, kas pasakyta, Skardžius daro išvadą, kad lietuvių protėviai „senų senovėj, kai indoeuropiečiai dar drauge tebegyveno, visų pirma yra buvę gyvulių augintojai ir žemdirbiai, bet su metais tuomet dar nebuvo susipažinę; jie juos pažino vėliau, kai jų kalbos jau buvo išsiskyrusios ar bent pradėjusios skirtis iš indoeuropiečių prokalbės, todėl ir jų pavadinimai dabartinėse atskirose kalbose didžiai įvairuoja“ (S k a r d ž i u s, 1998a, 591).

Lygindamas atskirų indoeuropiečių kalbų atitikmenis ir juos paremdamas archeologijos bei kultūros istorijos duomenimis, Skardžius daro išvadą, kad mūsų protėviai senovėje gyveno bendruomenėmis, kurių priešakyje stovėjo *viešpats* (< *viešpatis*), t. y. *viešės* (kaimo arba kiemo) valdovas, viršininkas, „kurio valiai turėjo nusilenkti visi kiti bendruomenės nariai“ (S k a r d ž i u s, 1998a, 592), plg.: skr. *višpatis* „šeimininkas, bendruomenės galva“. Tačiau prieš susidarant platesnei bendruomenei, jau turėjo būti susiformavusi *šeimà*, kurios daugumas narių dar ir dabar vadinami senais indoeuropietiškais pavadinimais, pvz.: lo. *pater*, skr. *pitár* (mūsų kalboje šio žodžio jau nebėra) ir *móté* (kilm. *móteres*), lo. *māter*, skr. *mātar-*, s. sl. *mati*, kilm. *matere*; *sūnūs*, skr. *sūnūs*, got. *sunus* ir *duktē* (kilm. *dukterès*), pr. *duckti*, r. *doč*“ (kilm. *dočeri*), got. *duhtar*, skr. *duhitar-*; *broter-* (plg. lie. *broter-ėlis* „brolis“), lo. *frāter*, skr. *bhrātar-*, sva. *bruoder* ir *sesuo* (kilm. *s eserès*), lo. *soror*, skr. *svasar*; *nepuotis* „vaikaitis“, lo. *nepos* (kilm. *nepotis*), skr. *nápāt-* ir *nepté* „vaikaitė“, lo. *neptis*, sva. *nift* ir t. t. (S k a r d ž i u s, 1998a, 592–593). Nuo pat senų senovės šeima buvo didinama vedybomis. Pačios vedybos, kaip rodo šaltiniai ir kalbos duomenys, seniau yra buvusios *p i r k t i n ė s* ir *v o g t i n ė s*, arba *g r o b t i n ė s*. Gerai paliudyta yra pirmoji jų rūšis; mūsų protėviai buvo pratę sau žmonas pirkti už tam tikrą pinigų sumą, *krienu* vadinamą. Šio žodžio šaknis *krie-*, plg. la. *krie-ns* „dovana jaunajai“, kuri nieko bendro neturi su slavišku skoliniu *krienas* „Meerrettich“, yra toliau sietina su veiksmožodine šaknimi *kri-* „pirkti“, plg. skr. *krīnāmi* „perku“, sen. airių *crenim* < *krinami*, s. r. *krenuti* „pirkti“ (S k a r d ž i u s, 1998a, 593–594).

pr. *rugis*, r. *rož*“, s. isl. *rugr*), *pūrai* „žieminiai kviečiai“ (la. *pūri* „t. p.“, pr. *pure* „dirsė“, gr. *pūrós* (*pyrós*) „kviečiai, javai“ ir kt.

Metalu vardai įvairuoja atskirose kalbose, pvz., auksą sen. indai vadino *híranyam*, frigai *glurós* (*glourós*), graikai *chrūsós* (*chrysós*), romėnai *aurum*, slavai **zoto*, latviai *zelts*, vokiečiai *Gold* ir kt. Tas įvairumas, Skardžiaus nuomone, esąs dėl to, kad vienu auksas yra vadinamas nuo spalvos (la. *zelts*, plg. lie. *želtas* „gelsvas“), kitų yra iš kitur paskolintas (gr. *chrūsós* veikiausiai yra kilęs iš semitų kalbų). Lietuvių *auksas*, kaip rodo Bretkūno *ausas*, plg. pr. *ausis*, yra vėliau su įspraustiniu *-k-* kilęs iš senesnio **ausas* ir sutinka su lotynų *aurum* < **ausom*. Bet tolesnė jo kilmė nėra aiški (S k a r d ž i u s, 1998a, 589). Panašiai yra buvę ir su sidabru. Manoma, kad šis žodis yra ne savas. Kiti metalų pavadinimai, nors ir yra seni, bet tolimesnėse ide. kalbose beveik neturi atitikmenų, pvz.: sen. lie. *alvas*, la. *alvs* „Zinn“, pr. *alvis* „Blei“, č., r. *olovo* „Zinn“; *geležis*, *gelžis*, la. *dzelzs*, pr. *gelso*, r. *železo*; *švinas*, la. *svins*, r. *svinéc*; *plienas*, la. *pliens*, pr. *playnis*; *varias*, *varis*, la. *varš* (iš **varjas*), pr. *vargien* (= *varjan*). Tačiau šių žodžių kilmė nėra aiški. Aiškūs skoliniai yra *alavas*, *bronzas*, *cinas*, *cinkas*, *missingis* ir kt. Iš to, kas pasakyta, Skardžius daro išvadą, kad lietuvių protėviai „senų senovėj, kai indoeuropiečiai dar drauge tebegyveno, visų pirma yra buvę gyvulių augintojai ir žemdirbiai, bet su metalais tuomet dar nebuvo susipažinę; jie juos pažino vėliau, kai jų kalbos jau buvo išsiskyrusios ar bent pradėjusios skirtis iš indoeuropiečių prokalbės, todėl ir jų pavadinimai dabartinėse atskirose kalbose didžiai įvairuoja“ (S k a r d ž i u s, 1998a, 591).

Lygindamas atskirų indoeuropiečių kalbų atitikmenis ir juos paremdamas archeologijos bei kultūros istorijos duomenimis, Skardžius daro išvadą, kad mūsų protėviai senovėje gyveno bendruomenėmis, kurių priešakyje stovėjo *viešpats* (< *viešpatis*), t. y. *viešės* (kaimo arba kiemo) valdovas, viršininkas, „kurio valiai turėjo nusilenkti visi kiti bendruomenės nariai“ (S k a r d ž i u s, 1998a, 592), plg.: skr. *višpatis* „šeimininkas, bendruomenės galva“. Tačiau prieš susidarant platesnei bendruomenei, jau turėjo būti susiformavusi *šeimà*, kurios daugumas narių dar ir dabar vadinami senais indoeuropietiškais pavadinimais, pvz.: lo. *pater*, skr. *pitár* (mūsų kalboje šio žodžio jau nebėra) ir *móté* (kilm. *móteres*), lo. *māter*, skr. *mātar-*, s. sl. *mati*, kilm. *matere*; *sūnūs*, skr. *sūnús*, got. *sunus* ir *duktē* (kilm. *dukterēs*), pr. *dukti*, r. *doč*“ (kilm. *dočeri*), got. *duhtar*, skr. *duhitar-*; *broter-* (plg. lie. *broter-ėlis* „brolis“), lo. *frāter*, skr. *bhrātar-*, sva. *bruoder* ir *sesuo* (kilm. *seserēs*), lo. *soror*, skr. *svasar*; *nepuotis* „vaikaitis“, lo. *nepos* (kilm. *nepotis*), skr. *nápāt-* ir *nepté* „vaikaitė“, lo. *neptis*, sva. *nift* ir t. t. (S k a r d ž i u s, 1998a, 592–593). Nuo pat senų senovės šeima buvo didinama vedybomis. Pačios vedybos, kaip rodo šaltiniai ir kalbos duomenys, seniau yra buvusios *pirkti* ir *vogti*, arba *grobti*. Gerai paliudyta yra pirmoji jų rūšis; mūsų protėviai buvo pratę sau žmonas pirkti už tam tikrą pinigų sumą, *krienu* vadinamą. Šio žodžio šaknis *krie-*, plg. la. *krie-ns* „dovana jaunajai“, kuri nieko bendro neturi su slavišku skoliniu *krienas* „Meerrettich“, yra toliau sietina su veiksmožodine šaknimi *kri-* „pirkti“, plg. skr. *krīnāmi* „perku“, sen. airių *crenim* < *krinami*, s. r. *krenuti* „pirkti“ (S k a r d ž i u s, 1998a, 593–594).

Pokario metais parašytos recenzijos apie „Lietuvių kalbos žodyną“ (III: G–H), Zinkevičiaus „Lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių istorijos bruožus“ ir „Lietuvių dialektologiją“, leidinius „Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai“, „Lietuvių kalbos tarmės“, 1965 metais pradėjusią eiti *Baltistica*, „Lietuvos upių ir ežerų vardyną“, Palonio „Lietuvių literatūrinę kalbą XVI–XVII a.“, Aleksandro Vanago „Lietuvos TSR hidronimų darybą“, Kazlausko „Lietuvių kalbos istorinę gramatiką“ ir kitus.

Keletas straipsnių ir studijų skirta žymių baltistų, slavistų ir indoeuropeistų gyvenimui, jų darbams ir nuopelnams nušviesti. Iš jų savo apimtimi išsiskiria darbas „Prof. Max Vasmeris“, kuriame aptariami šio žymaus slavisto gyvenimo bruožai, svarbesnieji mokslo darbai ir jo nuopelnai baltistikai.

Nemaža straipsnių įvairiomis progomis Skardžius yra parašęs apie Būgą ir Jablonskį. Juose didžiai vertinami šių dviejų kalbininkų nuopelnai lietuvių kalbai ir kalbotyrai. Turiningi straipsniai taip pat skirti Jano Baudoino de Courtenay, Franzo Boppo, Franzo Brenderio, Kazimiero Jauniaus, Eduardo Hermanno, Ernsto Fraenkeli, Jurgio Gerulio ir kitų atminimui.

Vienas didesnis straipsnis skirtas pokario metų tarybinės kalbotyros krizės priežastims ir tolesnėms pasekmėms apibūdinti. Jis vadinasi „Tarybinės kalbotyros teorija ir praktika“ (*Aidai*, 1956, Nr. 3, 128–133). Šiame straipsnyje kritiškai įvertintas „naujasis“ Nikolajaus Marro kalbos mokslas ir tarybinė kalbotyros reakcija, aptariamas to „mokslo“ poveikis tarybinės kalbotyros raidai. Pasmirkus Marro, kaip marksizmo vulgarintojo, „mokslą“ didžiausiu kalbotyros autoritetu buvo padarytas Stalinas. Atidžiai sekdamas šeštojo dešimtmečio kalbotyros būklę Tarybų Sąjungoje, Skardžius savo straipsniu „Tarybinė kalbotyra Lietuvoje“ (*Aidai*, 1958, Nr. 10, 444–451) įtikinamai parodė, į kias baisias ideologines ir politines pinkles pateko lietuvių kalbotyra ir istorija.

IV

Skardžius yra išvaręs plačią ir gilią vagą ne tik lietuvių kalbos tyrinėjimo, bet ir jos kultūros baruose. Į kalbos kultūros darbą jis įsitraukė gana anksti, dar studijuodamas Kauno universitete ir būdamas Jablonskio sekretoriumi. Nepaliovė šio darbo dirbti ir vėliau, tęsdamas studijas Vokietijoje, ypač grįžęs į Kauno universitetą dėstyti įvairių teorinių ir praktinių lituanistikos disciplinų. Vėliau tą darbą tęsė ir 1939 m., persikėlęs į Vilnių, o po kelerių metų pertraukos ir karo audrų nublokštas į Jungtines Amerikos Valstijas (P a l i o n i s, 1990, 22).

Per 49-erius savo aktyvios mokslinės veiklos metus, be grynojo mokslo darbų, Skardžius parašė daugybę straipsnių ir didesnių studijų, skirtų bendrinės kalbos praktikai, aktualiems jos kultūros klausimams, visą gyvenimą įvairiais patarimais, mokliškai pagrįstais straipsniais stengėsi paliesti opiausius bendrinės kalbos ugdymo dalykus, nevengė pasiginčyti su tais kalbininkais ir kalbos mėgėjais, kurie ar dėl neišsiginimo, ar dėl neišmanymo ne kartą bandė bendrinės kalbos raidą sukti netinkama

linkme. Dar 1926 metais *Švietimo darbe* išspausdintame straipsnelių cikle, pavadin-tame „Kalbos mažmenos“, Skardžius griežtokai kritikuoja tuos kalbininkus ir įvai-rius kalbos diletantus, kurie Būgai mirus „sukruto pósmeloti, t. y. ko ne kiekvienas, savo pólinkiu dirbdamas, sténgiasi ko minčiau, ko gudriau kalbėti apie mūsų kalbą, apie jos dalykus, tik, deja, be jokios nuosaikós ir nuožangós šitame darbe!“. Toliau autorius tęsia: „Beveik visų tų recenzijų arba kritikų autoriai, būdami įvairių kraštų kilimo, remiasi savųjų tarmių – tai viena; o antra, prisigraibę dar kiek kalbos duome-nų, tuojau, nieko neboję, daro išvadas visai kalbai, ir sako: taip turi būti literatūrinėje kalboje! Bet kas iš tikrųjų, jų supratimu, yra ta literatūrinė kalba?“ Šiame darbe Skar-džius bando apibrėžti bendrinę kalbą, kuri jo dar vadinama literatūrine ar rašomąja, nustatyti jos sąsajas su tarmėmis ir įvertinti tarminių duomenų svarbą bendrinei kal-bai: „Mūsų literatūrinė kalba yra tiesioginė, betarpiška šnekamosios kalbos išvada, imama plačiausia prasme, kitaip sakant – tai yra visų tarmių summa summarum, tik, žinoma, su tam tikru pagrindu. Todel nieku būdu negalima paniekti tų tarminių kalbos duomenų, kurie rašomąją kalbą gali tik gyvinti, turtinti, ne susinti“ (Skardžius, 1998, 26). Požiūris į bendrinę kalbą ir jos norminimo prin-cipus vélesniuose Skardžiaus darbuose yra gerokai keitęsis. Tai matyti „Rinktinių raštų“ II tome paskelbtuose straipsniuose, bet požiūris į tarminių duomenų saikingą vartojimą bendrinei kalbai turtinti išliko per visą mokslinės veiklos laiką. Ta nuostata aiškiai matyti ir III tome spausdinamuose tekstuose.

Trečiajame ir ketvirtajame dešimtmetyje Skardžius yra parašęs keliolika straips-nių, kuriuose aptaria bendrinės kalbos ugdymo pagrindus ir jos kodifikavimo kriteri-jus. Iš jų ryškėja tokie svarbiausi dalykai:

1. Skardžius skiria dvi bendrinės kalbos atmainas: bendrinę rašomąją ir bendrinę šnekamąją kalbą, aptaria jų skirtumus ir ypatybes, pabrėžia šnekamosios kalbos ug-dymo reikalą ir nurodo jos ugdymo būdus (Rosinas, 1994, 6). Aptardamas rašo-mosios ir šnekamosios bendrinės kalbos skirtumus, jis rašė: „[...] bendrinė rašomoji kalba turi būti ta, kurią raštuose vartojame bendra priemone tarpusavyje visai Lietu-vos visuomenei susižinoti, taip pat ir bendrinė šnekamoji kalba turi būti tokia pat visuotinė susižinojimo priemonė, tik ne raštu, bet žodžiu“ (Skardžius, 1997, 190). Čia pat jis kelia bendrinės šnekamosios kalbos sunorminimo būtinybę, kad ji „tikėtų visai Lietuvos visuomenei tarpusavyje žodžiu susikalbėti“ (Skardžius, 1997, 189), rūpinasi tarties norminimu, pabrėždamas, kad planingai ir sistemingai mokyklose nemokant bendrinės tarties, „nieku būdu negalima mokinių kaip reikiant išmokyti ir rašybos“, apgailestauja, kad „lig šiol bendrinė tartis dar nėra aiškiai, įmanomai apra-šyta“ (Skardžius, 1997, 189).

2. Kalbininkas, nors ir tiesiog nevertodamas termino sistema, pripažįsta bendri-nės kalbos sistemiškumą (Rosinas, 1994, 6); „kalba, kaip visa kalbos dvasia, nėra betvarkišką chaosas“, kalbos reiškiniai „nėra chaotiškai netvarkingi, nereguliarūs“ (Skardžius, 1997, 65). Galima įtarti, kad vietoj *sistemas* termino Skardžius kalba-muosiuose straipsniuose vartoja terminą *vienetas*.

3. Bendrinei kalbai, kaip sistemai, arba vienetui, yra būdingas taisyklingumas, kuris Skardžiaus suprantamas ne kaip normos kodifikacijos kriterijus, o kaip bendrinės kalbos kokybė, norminama vartosenos kriterijaus (R o s i n a s, 1994, 6); netaisyklinga arba „bendrinės kalbos klaida yra tai, kas dabartinei visuomenės kalbamai vartosenai yra visai prieštaringa, t. y. kas yra visai neįprasta, neįmanoma, sunku“ (S k a r d ž i u s, 1997, 77). Taisyklinga bendrinė kalba kartu yra ir lietuviška (kitų vadinama tautiška) kalba (S k a r d ž i u s, 1997, 54); taisyklingumas yra vieneto (arba sistemos) požymis.

4. Pripažindamas kalbos normos pastovumą (t. y. stabilumą), Skardžius neatmeta ir jos kintamumo, kurį lemia kalbos raidos principas ir jos dėsningumai, realizuojami tiek individų, tiek ta kalba kalbančių kolektyvų.

5. Liaudies šnekamąją kalbą Skardžius laikė svarbiu, bet ne vieninteliu bendrinės kalbos ugdymo ir kodifikavimo pagrindu. Nors jis buvo Jablonskio mokinys ir pagalbininkas, tačiau aklai nesekė savo mokytojo pėdomis ir dar Jablonskiui gyvam esant susidarė kiek skirtingesnę gimtosios kalbos ugdymo sampratą (P a l i o n i s, 1990, 22). Jau savo mokslinės veiklos pradžioje jis įsitikino, kad liaudies (iš esmės valstiečių) šnekamoji kalba yra, nors ir labai svarbus, bet ne vienintelis kalbos kūrimo bei kodifikavimo pagrindas (P a l i o n i s, 1990, 22; R o s i n a s, 1994, 6). Raiškos priemonių tinkamumą/netinkamumą bendrinei kalbai lemia jos v a r t o s e n a, „kuri dabartiniu laiku galioja mūsų kalbančiai visuomenei“ (S k a r d ž i u s, 1997, 77). Bendrinės kalbos vartoseną yra pastovesnis ir tikresnis bendrinės kalbos tobulinimo pagrindas, kurį aiškiai apibūdina tos kalbos esmė ir tikslas.

Iš kalbamojo meto straipsnių ryškėja ir Skardžiaus teikiami pagrindiniai bendrinės kalbos kodifikavimo kriterijai, t. y. vartoseną, tikslingumą (Zweckmäßigkeit) ir grynumą. Jie yra vienas su kitu glaudžiai susiję, todėl sprendžiant kodifikacijos klausimus turi būti derinami. Kalbininkas savo teoriniuose straipsniuose įtikinamais pavyzdžiais parodo, kaip tie kriterijai turi būti derinami sprendžiant tarmybių, naujadarų, skolinių (kartu skolintinių reikšmės vertinių ir tarptautinių žodžių) tinkamumą/netinkamumą bendrinei kalbai. Skardžius įspėja apie kraštutinybių pavojų – kraštutinių purizmą ir didelį konservatyvizmą, kurie „mums yra nepakeliui“, ir siūlo „eiti su konkrečiais ir normaliais šių laikų bendrinės kalbos vartosenos reikalavimais“ (S k a r d ž i u s, 1997, 84).

Bendrinės kalbos ugdymo ir kodifikavimo pagrindus trečiojo dešimtmečio pabaigoje Skardžius sukūrė remdamasis Būgos mintimis ir naujausiais anuometinės bendrinės kalbos teorijos (H. Paulio, H. Günterto, E. Hermanno, L. Sütterlino, K. Voslerio, K. Jabergo ir kt.) darbais. Kalbininkas paskelbė iš esmės naujus (R o s i n a s, 1994, 7) lietuvių bendrinės kalbos ugdymo pagrindus ir kodifikavimo kriterijus, kurie skyrėsi nuo Jablonskio kriterijų ir kurie buvo artimi kiek vėliau (1932 m.) paskelbtiems Prahos lingvistinio būrelio „Bendriesiems kalbos kultūros pagrindams“. Kai Prahos būrelio sukurta naujoji bendrinės kalbos ir kalbos kultūros teorija buvo paskelbta, Skardžius ją priėmė ir rėmėsi ja dirbdamas praktinį lietuvių bendrinės kal-

bos ugdymo darbą. Tas darbas ypač sustiprėjo ketvirtąjį dešimtmetį, kai buvo pradėtas leisti mėnesinis „Gimtosios kalbos“ laikraštis (pirmasis numeris pasirodė 1933 m.) ir įkurta Lietuvių kalbos draugija (1935 m.). Būdamas aktyvus LKD narys ir jos Valdybos pirmininkas, taip pat nuo 1935 m. (su pertraukomis) ir „Gimtosios kalbos“ redakcinės komisijos narys, Skardžius daugiau negu kitas to meto lietuvių kalbininkas prisidėjo prie lietuvių bendrinės kalbos norminimo, turtinimo, jos kultūros kėlimo (P a l i o n i s, 1990, 23). Tai rodo ir publikacijų gausumas: vien tik „Gimtojoje kalboje“ nuo 1933 iki 1967 m. Skardžius paskelbė apie 80 straipsnių, kuriuose jis kvalifikuotai aiškino įvairius lietuvių kalbos leksikos, gramatikos ir rašybos dalykus, atsakė į 458 skaitytojų klausimus. Atsakymai apima visus kalbos lygmenis. Vieni iš jų, kurie savaime aiškūs ir nereikalauja platesnio aiškinimo bei mokslinio pagrindimo, yra lakoniški. Pavyzdžiui, į klausimą *Pjauja, girtauja, keliauja ar pjauna, girtauna, keliauna?* atsakoma taip: „Bendrinėje kalboje yra vartotina *pjauna, krauna, rauna*, bet *girtauja, šienauja, grybauja* ir kt.“ (S k a r d ž i u s, 1998, 695). Į sudėtingesnius klausimus kalbininkas atsako motyvuotai, pasitelkdamas, kur reikia, tarmių, senųjų raštų, bendrinės kalbos vartosenos duomenis, pateikdamas kalbamojo reiškinių tyrimo ir vartosenos istoriją, dažnai lygindamas su kitų indoeuropiečių kalbų atitinkamais reiškiniais, aptardamas vartosenos variantus. Tokių atsakymų yra gana daug ir jie sudaro subtiliai parašytų lingvistinių etiudų spalvingą mozaiką.

Dar daugiau kaip 50 straipsnių Skardžius yra paskelbęs kituose žurnaluose ir laikraščiuose, leistuose Lietuvos Respublikoje ir JAV.

Iš tų gausių straipsnių, rekomendacijų ir atsakymų į klausimus matyti blaivios kalbininko pažiūros į lietuvių bendrinės kalbos kultūrą, jo pastangos kalbos kodifikavimo darbą grįsti tvirtais moksliniais pagrindais, vengiant perdėto griežtumo, kraštutinumų ir atsižvelgiant į vartoseną bei raidos polinkius (P a l i o n i s, 1990, 23). Jau 1934 m. Skardžius rašė: „[...] jei J. Jablonskis rašomosios kalbos taisyklingumo kriterijumi daugiausia laikė analoginį principą ir, jį taikydamas, daugiau vadovavosi savo kalbos jausmu, tai dabar reikia daugiau ieškoti pastovesnių imperatyvinių kalbos taisyklingumo pagrindų, kurie negalėtų būti bet kieno interpretuojami, kaip jam atrodo, bet žymėtų būdinguosius ir žymesniuosius mūsų kalbos raidos polinkius. O tų polinkių būdingumą mes kaip tik geriausiai galime patirti ne sporadiškai ir atsitiktinai suvokdami atskirus kalbos reiškinius arba juos naujai iš analogijos sukonstruodami, bet sistemingai ir organizuotai sekdami visą mūsų bendrinės kalbos vartoseną, iš tos vartosenos analitiniu ir sintetiniu metodu formuluodami visuotines ir būdingas mūsų kalbos raidos ypatybes ir jomis remdami normuojamą bendrinės kalbos vartoseną“ (S k a r d ž i u s, 1997, 179).

Suprasdamas, kiek bėdų bendrinei kalbai pridarė ir dar gali pridaryti kalbos taisytojais diletantai, kurie savo teikiamus taisymus grindė „vienu jausmu arba gryna, fiktyvine, analogija“ (S k a r d ž i u s, 1997, 180), Skardžius griežtai pasisako prieš tokią veiklą, rašydamas: „[...] ką nors taisant, kalbininkui vieno kalbos jausmo neužtenka: jam reikia dar ir kalbos mokslo“ (S k a r d ž i u s, 1997, 180). Kaip sektiną pavyzdį jis

iškelia Būgą, kuris „būdamas kalbininkas mokslininkas bei teoretikas, kaip tik pirmiausia rūpinosi patirti mūsų kalbinių reiškinių esmę, jų būdingąsias ypatybes, patyręs jas, stengėsi plačiai duomenimis pagrįsti, suformuluoti ir tik jau paskui jas teteikdavo praktikai“ (Skardžius, 1997, 179). „Dėl to jis galėjo plačiau ir objektyviau išvelgti kalbinę tiesą, patį kalbos esmingumą, negu vadinamieji grynai praktikai“ (Skardžius, 1997, 180). Turėdamas visa tai galvoje, Skardžius pagrįstai kelia reikalavimą, kad „kalbos taisymo darbo turi imtis ne paprasti dilentai (retinta mano – A. R.), bet supratingi kalbos gydytojai“ (Skardžius, 1997, 181), t. y. tyrinėtojai, gerai suvokiantys kalbos esmę, jos raidos polinkius. Savo teoriniais ir praktinio pobūdžio straipsniais Skardžius kūrė ir bendrinės kalbos kodifikacijos mokslinius pagrindus, kurių svarbiausi teiginiai tebėra nepasenę ir šiandien. Drauge su Saliu ir Joniku jis sukūrė vadinamąją „Gimtosios kalbos“ mokyklą, kurios teorinių nuostatų ir praktinės veiklos įtaka gyvai jaučiama ir mūsų laikais (Palionis, 1990, 25).

Skardžiui, kaip bendrinės kalbos normintojui, vienodai rūpėjo visi bendrinės kalbos lygmenys: tartis ir kirčiavimas, fonetika (ir rašyba), morfologija ir sintaksė, žodžių daryba ir leksika.

Skardžius vaisingai darbavosi ir žodžių darybos bei leksikos gryninimo baruose. Iš straipsnių, skirtų šiai temai, matyti, kad jis argumentuodavo savo sprendimus dėl tam tikrų raiškos priemonių tikimo bendrinei kalbai, atsižvelgdamas į žmonių kalbos vartoseną, tarmių faktus, prozodijos ypatybes, semantiką ir net giminiškų kalbų atitikmenis. Remdamasis tokiu kompleksiniu metodu, jis įtikinamai apgynė *protėvį, omenį, keliauninką, karininką* („oficieriaus“ reikšme), *nuosavybę, pirmyn, ūpą* ir kitus Jablonskio ir Balčikonio išpeiktus žodžius (Palionis, 1990, 24). Antra vertus, gerai išmanydamas lietuvių kalbos žodžių darybos dėsningumus. Skardžius ir pats yra sukūręs nemažą vykusių ir nelabai vykusių naujadarų, ypač terminų, pateikęs kitų kalbų žodžių ir posakių taiklių lietuviškų atitikmenų, pvz.: *dvivertybė* „ambivalencija“, *darbótvarké* „darbų tvarka“, *garsintūvas* „ruporas“, *gręžtūvas* „bormašinė“, *išskaita* „išskaitomoji pinigų suma“, *kaltūvas* „poliakalis“, *kunigybė* „popovščina“, *nórmonė*, *norimybė* „norimas dalykas“, *spaudūkas* „tupferis“, *veržtūvas* „šriubštokas“, *bendrinė kalbà* (Palionis, 1990, 24) ir kt.

Skardžius savo kalbos kultūrai skirtus straipsnius ir straipsnelius rašė paprasta, visiems suprantama kalba, be kokių mokslinių įmantrybių. Aiškiai suformulavęs klausimą, jis argumentuotai griauna kieno nors primestą ar nepriimtą, niekuo nepagrįstą nuostatą ir pasako aiškia savo nuomonę. Kartais atrodo, kad kai kurie jo straipsniai yra rašyti ne prieš 50–60 metų, o šiandien; jie taikliai atliepia dabartines mūsų kalbos bėdų aktualijas, pagrįstai atsako į mums rūpimus klausimus. Tai įtikinamai rodo Skardžiaus straipsnis „Laikraštinės kalbos negalavimai“, kuriame jis, be kita ko, rašo: „[...] visiškai niekuo nepagrįstas yra tas apologetų tvirtinimas, jog laikraščių kalba galinti būti kitokia, kaip žmonių kalba, t. y. jog ji nebūtinai turinti būti normuojama vien tik mūsų kalbos palinkimais. Ypač klaidinga yra ta nuomonė, kad tam tikrais stilistiniais sumetimais gali būti dažnai pakenčiami mūsų laikraštinėje kalboje

ir nelietuviški dalykai. Tai, man rodos, yra tik vergiškos nuotaikos ir neriboto paviršutiniškumo (diletantiškumo), ne rimto insigilinimo padaras ir todėl turi būti atmesta“ (Skardžius, 1997, 198–199).

Gyvendamas JAV Skardžius tęsė Lietuvos Respublikos metais leistos „Gimtosios kalbos“ tradicijas, nagrinėjo aktualius Amerikos lietuvių bendrinės kalbos klausimus, stengėsi ugdyti tautiečių gimtosios kalbos nuovoką, pateikė nemaža anglų kalbos žodžių ir posakių lietuviškų atitikmenų, parašė ir paskelbė bibliotekininkystės terminų žodynėlį (Skardžius, 1998, 315–324), iš kurio daug ko gali pasimokyti mūsų bibliotekininkystės terminų kūrėjai.

Nesenstantis tebėra ir jo reikšmingas darbas – žodynas „Lietuviški tarptautinių žodžių atitikmenys“, prie kurio parengimo recenzijomis ir patarimais nemaža prisidėjo žinomas filologas Domas Velička. Nors šis žodynas iš esmės skirtas tiems išeišviams, kurie „išmoktomis svetimomis kalbomis dažnai geriau verčiasi, negu savo gimtosiomis, ypač kurios nors specialybės srityje“, ir tiems, kurie dar „linkę lietuviškai galvoti, lietuviškai rašyti ir rašydami nori įmanomiau, lietuviškiau išsireikšti, bet vienam kitam iš jų ilgainiui vis daugiau ima trūkti reikiamų specialesnių lietuviškų žodžių, pavadinimų, terminų“ (Skardžius, 1998, 437–438), tačiau jis bus reikalingas patarėjas ir tiems Lietuvoje gimusiems ir augusiems lietuviams, kurie dažnai ne vietoje mėgsta vartoti tarptautinius žodžius. Šiame žodyne ras gerų lietuviškų atitikmenų kiekvienas, kam rūpi mūsų bendrinės kalbos kultūra ir jos ateitis.

Nemaža kalbininko straipsnių kalbos kultūros klausimais, išspausdintų JAV lietuvių laikraščiuose, pagal tematiką yra tarsi atskiri ciklai, jungiami bendro pavadinimo. Pavyzdžiui, tokiais ciklais galima laikyti „Kalbos kampelis“, „Terminologiniai dalykai“, „Šis tas iš mūsų terminijos“ ir kt.

Iš visų kalbos kultūrai skirtų straipsnių ryškėja blavus Skardžiaus požiūris į aptariamus kalbos praktikos reiškinius, bendrinės kalbos raidos polinkių suvokimas, tikslingumo ir kalbos sistemingumo kriterijų sumanus taikymas. Iš tų straipsnių straipsnelių pagaliau matyti, kad Skardžiui JAV teko grumtis ne tik su tradicinėmis slavybėmis, kurias lietuviai atsivežė iš Lietuvos, bet ir su didžiuliu ir agresyviu anglybių antplūdžiu. Ši jo patirtis tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriu yra tvirta atspara Lietuvos kalbininkams, siekiantiems užkirsti kelią anglybėms.

Įdomūs ir reikšmingi bendrajai kalbos kultūrai yra Skardžiaus straipsniai, skirti bažnytinei lietuvių kalbai. Iš jų minėtini „Šis tas iš „Apeigyno“ kalbos“, „Dėl liturginio maldyno kalbos“ ir „Naujojo Testamento vertimų lietuvių kalba“. Didžiausias yra pastarasis darbas, kuriame aptariama arkiv. Juozapo Skvirecko ir kun. Česlavo Kavaliausko Naujojo Testamento vertimų kalba. Kalbininkas, išanalizavęs abiejų vertimų kalbą, pagrįstai daro šias išvadas: 1) Abiejų vertimų kalba „yra dviejų įvairių laikotarpių, abiejų vertėjų naudotasi įvairiais kalbiniais šaltiniais ir jų abiejų remtasi įvairiomis pažiūromis į originalo santykį su vertimu bei vertimo kalbos santykį su šių laikų bendrine vartosena“; 2) Skvireckas, vertęs prieš kelis dešimtmečius, kai lietuvių „bendrinė kalba dar nebuvo ganėtinai apdorota ir dar trūko tinkamesnių žodžių bei posa-

kių reikiamoms originalo sąvokoms reikšti“, turėjo viską pats „susirinkti ir savo išmone spręsti“; 3) Skvireckas „stengėsi būti ko ištikimesnis originalo kalbai ir pirmoj vietoj žiūrėjo žodinio tikslumo“, todėl „verčiamosios kalbos aiškumu, sklandumu bei didesniu jos įmanomumu mažiau tesirūpino“; 4) Kavaliauskas (ir redaktorius Vaclovas Aliulis), „rūpindamiesi originalinių sąvokų reiškimo tikslumu, daug dėmesio kreipė ne tik į kalbos taisyklingumą, bet ir į jos aiškumą, lankstumą, įmanomumą“; 5) Kavaliausko vertimo kalba „yra pasigėrėtina taisyklinga, sklandi, lengvai suprantama ir tikslinga, nors kartais ir savotiškiau išreiškianti originalinę mintį“; 6) Vertėjas ir redaktorius „yra atlikę gana gerą ir rūpestingą pažangų darbą, kuris, iš vienos pusės, gerai dera su dabartinės mūsų bendrinės kalbos vartosenos reikalavimais ir kuriuo, iš kitos pusės, buvo stengtasi šių dienų kalbinėmis priemonėmis ko tiksliau perduoti senųjų laikų originalines mintis bei sąvokas“ (Skardžius, 1998, 564–566).

Daug įdomių ir aktualių minčių skaitytojas ras „Apžvalgoje“, kur autorius yra pasakęs savo nuomonę apie prieškario metais pasirodžiusias knygas ir straipsnius, aptariančius aktualius kalbos praktikos klausimus. Iš visų Skardžiaus apžvalgų ryškėja tvirtas ir motyvuotas požiūris į kalbamuosius dalykus, kartais jose nevengiama ir griežtesnės polemikos, bet ji niekad nesiremia *ipse dixit* ar *argumentum ad baculum* principais, kurių kartais griebiasi jo oponentai.

Ne visi Skardžiaus taisymai ir siūlymai šiandien yra bendrinės kalbos priimti, nemaža jų dalis šiuolaikinių kalbos kultūros specialistų gali būti laikomi abejotinais ar net iš viso atmetami. Prieštaringų vertinimų gali sukelti ir paties Skardžiaus tekstų kalbos tam tikri elementai. Tačiau kalbamieji dalykai yra ne šios apžvalgos, o atskiros studijos objektas.

V

Baigiant šią apžvalgą, būtina pabrėžti, kad Skardžius buvo didelių užmojų ir neeilinio talento mokslininkas, žymus pedagogas, energingas mokslo organizatorius, vienas iš žymiausių lietuvių bendrinės kalbos normintojų ir jos puoselėtojų. Gausus ir įvairus yra Skardžiaus mokslinis palikimas. Daugelis jo darbų ir straipsnių, paskelbtų įvairiuose Lietuvos žurnaluose ir laikraščiuose arba pasirodžiusių JAV lietuvių spaudoje buvo visuomenei beveik neprieinami. Dabar baigiamu leisti *Rinktinių raštų* penkiatomiu žymusis kalbininkas tarsi grįžta į Lietuvą pas savuosius. O savieji pagerbdami savo iškiliojo tautiečio nuopelnus turėtų pasirūpinti, kad būtų parengta išsami monografija jo gyvenimui, mokslo veiklai ir darbams nušviesti ir įvertinti, nes ši apžvalga tokios monografijos atstoti negali.

Skardžiaus, didžiai talentingo mokslininko, nuveiktas milžiniškas darbas yra žymus ir svarbus ne tik lietuvių ir baltų kalbotyros raidos ir jos laimėjimų, bet ir lietuvių kultūros ryškus etapas, kurį gerai pažinę ir apmąstę galėsime susikaupti naujiems kalbos mokslo ir jos kultūros darbams.

PRANAS SKARDŽIUS AND HIS WORKS IN LINGUISTICS

Summary

March 26, 1999 marks the centenary of the birth of Pranas Skardžius, a famous Lithuanian linguist, an expert in Lithuanian and Baltic studies, an excellent teacher and research organizer, one of the most distinguished normalizers and fosterers of Standard Lithuanian.

The present study reviews Skardžius' life and his road to science, points out his merits to Lithuanian and Baltic linguistics and looks into his activity and works fostering and improving the Standard Lithuanian language.

Skardžius was a versatile and prolific linguist. The list of his works comprises more than 800 items. The majority of his works have entered into the academic heritage of Lithuanian linguistics.

His first major study "Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen" (1931) surpasses Alexander Brückner's work "Die slavischen Fremdwörter im Litauischen" written as far back as 1877 not only in the volume of data used, but also in a critical approach to the analysis of Slavicisms. In terms of its data and propositions, the study has been and remains relevant to the present day as a handbook to all who investigate Slavicisms or foreign borrowings in general.

Lithuanian accentuation was Skardžius' lifetime interest. The largest work in this field is "Daukša's Accentuation" (1935). Here the author reveals the archaic elements of accentuation in Daukša's works, underlines the relevance of Daukša's stressed texts for further investigation into the history of Lithuanian accentuation. Lithuanian historical accentology, as well as practical accentuation, can gain much from Skardžius' books "The Accentuation of Standard Lithuanian" (1936) and "The Accentuation of the Lithuanian Language".

The largest and most valuable work written by Skardžius is "The Word Formation of the Lithuanian Language" (1941, 1943) which presents the means of word formation employed by Lithuanian language users to enhance their own word stock. The said study is not only a synchronic description, but also a diachronic investigation which relates Lithuanian word formation and its peculiarities to the peculiarities of the word formation of the Baltic and other Indo-European languages and elucidates the common sources and laws in the word formation of the Indo-European languages.

Skardžius' works on onomastics are of great value to this day. For example, his study "Lithuanian Hydronyms with *-nt-*. Their Formation, Origin, Meaning" rejected Raymond Schmittlein's hypothesis, which claimed that the majority of Lithuanian hydronyms with *-nt-* were of Germanic origin.

Skardžius has had a profound and enduring influence on speech culture. The term *bendrinė kalba* (the standard language) was created by Skardžius. As far back as the 1930s, he worked out his own criterion system for the codification of Standard Lithuanian (viz. usage, purposefulness and purity) akin to the criteria which emerged in the Prague Linguistic Circle in the 1940s.

From 1933 to 1967, he was an active member and editor of "Gimtoji kalba" (Native Language). In "Gimtoji kalba", various periodicals and newspapers, as well as in the press of the American Lithuanians, he published more than 500 articles where he skilfully researched the current issues on orthography, phonetics, morphology, syntax, onomastics, terminology, word formation and gave well-grounded recommendations on usage. In the majority of his articles devoted to practical aspects of the language the scholar asserted his view that the codification of a language must be performed by linguists-professionals, but not by dilettantes.

Although there has been no full estimation of Skardžius' contribution to the improvement and development of Standard Lithuanian to date, his impact on speech culture can be firmly qualified as huge.

The enormous work performed by Skardžius, a most talented linguist and fosterer of the language, marks a profound and significant stage not only in the development of Lithuanian and Baltic linguistics, but also in Lithuania's culture; having discovered and contemplated its real value, we will be able to turn to a fresh start.

LITERATŪRA

- Dundulis A., 1959, Produktyvusis lituanistas kalbotyrininkas (Prof. dr. Prano Skardžiaus 60 m. sukakties proga), – Gimtoji kalba, Nr. 2–3 (4–5).
- Gasparavičius K., 1975, Pranas Skardžius, – Mūsų kalba, Nr. 6, 49–51.
- Jono Jablonskio laišakai, sudarė A. Piročkinas, Vilnius, 1985.
- Kamantauskas V., 1929, Kirčiuota lietuvių literatūros chrestomatija augštesniajai mokyklai, sudarė Vikt. Kamantauskas, kirčiavo P. Skardžius, Kaunas.
- Kazlauskas J., 1968, Lietuvių kalbos istorinė gramatika, Vilnius.
- Laigonaitė A., 1971, Pranas Skardžius, Lietuvių kalbos kirčiavimas, Chicago, 1968, 117 p., – Baltistica, VII (2), 209–211.
- Palionis J., 1967, Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a., Vilnius.
- Palionis J., 1990, Pranas Skardžius ir lietuvių kalbos kultūra, – Gimtoji kalba, Nr. 8–9, 22–25.
- Rosinas A., 1988, Baltų kalbų įvardžiai, Vilnius.
- Rosinas A., 1994, Bendrinės kalbos ugdymo pagrindai ir jos kodifikavimo kriterijai P. Skardžiaus teoriniuose straipsniuose, – Lietuvių kalba: tyrėjai ir tyrimai. P. Skardžiui (1899 03 26–1975 12 18) paminėti: konferencijos pranešimų tezės, Vilnius, 1994 m. spal. 27–28 d., 6–7.
- Rosinas A., 1996, Pranas Skardžius ir jo darbai, – Pranas Skardžius, Rinktiniai raštai, I, parengė A. Rosinas, Vilnius, XII–XXVIII.
- Sabaliauskas A., 1979, Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija, Vilnius.
- Sabaliauskas A., 1990, Prano Skardžiaus indėlis į lituanistiką, – Lituanistica, I, 53–57.
- Skardžius P., 1935, Daukšos akcentologija, Kaunas.
- Skardžius P., 1943, Lietuvių kalbos žodžių daryba, Vilnius.
- Skardžius P., 1956, Alte Wurzelnomina im Litauischen, – Indogermanische Forschungen, LXII 2, 158–166.
- Skardžius P., 1967, Baltistica, – Aidai, Nr. 3, 116–120.
- Skardžius P., 1996, Rinktiniai raštai, I, parengė A. Rosinas, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Skardžius P., 1997, Rinktiniai raštai, II, sudarė ir parengė spaudai prof. habil. dr. A. Rosinas, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Skardžius P., 1998, Rinktiniai raštai, III, sudarė ir parengė spaudai prof. habil. dr. A. Rosinas, Vilnius, Mokslo enciklopedijų leidybos institutas.
- Skardžius P., 1998a, Rinktiniai raštai, IV, sudarė ir parengė spaudai prof. habil. dr. A. Rosinas, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vanagas A., 1976, P. Skardžius, Lietuvių vandenvardžiai su *-nt-*. Jų daryba, kilmė, reikšmė, – Baltistica, XII (1), 102–104.
- Vidžiūnas A., 1990, P. Skardžiaus kirčiavimo norminimo pagrindai, – Kalbotyra, XLI (1), 90–102.
- Zinkevičius Z., 1976, Pranas Skardžius, – Baltistica, XII (2), 214–215.